

Iesu Christi. Siquidem id Paulo est peculiare, patrem uocare deum, Christum dñm. Anathema sit) Hac uoce Paulus solet extremum exitium significare, quod hebraei uocant אנתמה. Ceterum maranatha, Ambrosius putat uocem Syram esse potius q̄ hebraicam. Licet inter has linguas nonnulla fuerit affinitas, Sonare autem apud illos dominus noster uenit. Verum haud scio an tutum sit hac in re fidere Ambrosio, graui alioquin auctori, sed q̄ fuerit hebraei sermonis ignarus uel illud indicio est, quod Olanna interpretatur redemptionem domus Dauid. Quēadmodum & Hilarius. Quanq̄ inter hebraica uocabula, quae Hieronymi titulo feruntur reperio Maranatha expositum in aduentu domini nostri, ut cohareat cum superiori. Sit Anathema in aduentu domini nostri, ueluti referat finem Malachiae. Ne forte ueniam & percutiam terram Anathemate. Vulgarius ad Ambrosij sententiā interpretatur dominus uenit, uultq̄ uideri ceu iusiurandum, quo confirmet dominum aduenturum. Eadem ferme diuus Hieronymus in epistola quadam ad Marcellam, cuius super hac re uerba non grauabor ascribere. Maranatha, magis Syrum est q̄ hebraum. Tametsi ex confinio utrarūq̄ linguarum aliquid & hebraum sonat, & interpretatur ΚΥΡΟΣ ΟΥΣΤΕΡ dñs noster uenit, ut sit sensus, Si quis nō amat dominū Iesum, anathema sit, & illo completo deinceps inferat dominus noster uenit, quod superfluum sit odij pertinacibus aduersus eum uelle contendere, quem uenisse iam constat. Haec Hieronymus. Nec his dissimilia scripsit in dñs noster uenit, uenit esse praeteriti tēporis, id declarantibus graecis, interpretibus, Augustinus. Illud admonendum erat ἰλαθῆ, nisi ex interpretatione Hieronymi liqueret.

FINIS PRIMAE AD CORINTHIOS.

IN SECUNDAM AD CORINTHIOS.

Per exhortationem) διὰ τῆς παρακλήσεως, id est per consolationem. Est eadem uox quam modo consolationem uerterat.

Et exhortamur.) παρακαλούμεθα, id est consolamur in tempestiua copia affectatio. Pro uestra exhortatione.) Rursum est παρακλήσεως, i. consolatione. Quae operatur tolerantiam τῆς ἐνεργούσης ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, id est quae operatur intolerantia multa. Operatur autē est, uim suam explicat, & aperit.

Eorundem passionum) τῶν αὐτῶν παθημάτων, id est eorundem malorum, siue dolorū. Et paulo post κοινωνοὶ ἐσθε τῶν παθημάτων, id est participes estis malorum, aut afflictionū, Nam passio uox est dura latinis auribus.

Sic & consolationis eritis) Eritis additum est, uidetur autem subaudiendum estis potius q̄ eritis. Quae facta est in Asia) Graeci addunt nobis τῆς γεινομένης ἡμῖν ἐν τῇ ἀσίᾳ, id est quae contigit nobis in Asia.

Ita ut taderet nos etiā uiuere) ὡς ἔξαρκεθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆναι, Potest accipi ut desperare etiam de uita. Atq̄ in hunc sensum accipit diuus Ambrosius.

Et tantis periculis) ἐκ τῆς κινδύνου θανάτου, id est tanta morte. Ambrosius proximius accedens ad graecam ueritatem legit de tantis mortibus.

Eripuit & eruit ἐρῖσατο καὶ ἐρίεται, id est eripuit & eripit, idem uerbum apud graecos nisi quod posterius est praesentis temporis.

In quæ speramus.) εἰς ὃν ἠλπίκαμεν. i. in quæ sperauimus, tametsi in huiusmodi uerbis sæpius utuntur præterito pro præsentis, ut δ' ἐδοια γέγκδα. Nam illud sperauimus, sonat quasi si dicas spem fiximus. Ut ex multarum personis facierum.) Græce sic habet, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, ἢ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. i. ut ex multis personis, de dono in me collato multis modis gratiæ agantur pro uobis. Pro ἐκ πολλῶν προσώπων, Ambrosius uertit, in multorum facie, ut intelligamus gratias publicitus agendas. Nam πρὸς ὅσων ἀπὸ Græcos nō solū personā, sed & aspectū ac faciē sonat, & sic διὰ πολλῶν erit p multos, ut subaudias ἀνθρώπων. Potest & sic accipi, ἐκ πολλῶν προσώπων. i. multis modis, quandoquidem speciem rei faciē uocamus. Cæterum εὐχαριστῶν passiuè posuit, sicut & Latini dicunt gratulari reditum incolumem, pro gratulari de reditu incolumi.

Et totius consolationis.) Magis hic quadrabat omnis consolationis, atque ad eum modum refert Hieronymus in cōmētarijs Esaiæ. Nā gloria nostra) καύχησις. i. gloriatio, tā celsi gloriæ p gloriatione legimus, sed in malā partē, unde & gloriosi dicunt iactabūdi.

In simplicitate cordis.) Abest in græcis codicibus. Abundantiam autem ad uos.) πρὸς ὑμᾶς. i. apud uos, siue erga uos secundæ personæ. Legistis & cognouistis) Vtrūque uerbum Græcis præsentis tēpōris est, ἀναγινώσκετε, ἐπιγινώσκετε. In die dñi nostri Iesu Christi.) Græcus habet, In die dñi Iesu, ἐν ἡμέραις κυρίου Ἰησοῦ. Nec addit Christi, porro diē suo more uocat iudicium. Ut secundam gratiam.) Διὸ τὴν χάριν, quod uerti poterat, iteratū beneficium, siue geminū beneficium, nempe prius per epistolam, postea per præsentiam ipsius. Græcica scholia admonēt χάριν positum pro χαρᾷ. i. gratiam pro gaudio. Nam apud Latinos quoque gratiam habere dicuntur, quæ delectant.

Cum autem hoc uoluissē.) βεβλήσθην. i. cum hoc deliberarem. Idem uerbum mox sequitur, ἀβεβλήσθην, quod interpres uertit, quæ cogito. Adeo sibi permittit interpres, mutare quocūque modo quod libuerit. Nec est hoc loco autem, sed οὐ. i. igitur.

Leuitate sum usus.) ελαφρία, a Ceruo dicta uox, ob celeritatē mutandi consilij. Et hic leuitate sum usus, græce dixit magis quæ latine, p eo quod est, leuiter, siue incōstanter me gessi. Ut sit apud me est.) Hic locus apud nos confusus, apud Græcos sic habet, ἵνα καὶ παρ' ἐμοὶ εἴ, ναὶ ναὶ. Ἐπὶ δὲ οὐ, i. ut sit apud nos, quod est etiam, etiam, & quod nō, nō. Porro illud etiam apud Græcos uox est affirmantis, ναὶ, & οὐ negantis. Ergo qui nō faciūt quod negant se facturos, ijs nō est non, & qui faciunt quod affirmant se facturos, ijs etiam est etiam. Cæterum quod Laurentius nō uult in illo & in ipso referri ad Christū, nō uideo quod hominē mouerit, quāquā ad deū refertur patrem, cuius ante meminit.

Per me & Syllanū.) Hieronymus admonet Silam esse legendū, non Syllanū, cuius crebra mentio fit in actis apostolorū. Non est in illo est.) οὐκ ἐγγύετο ναὶ, Ἐπὶ δὲ οὐ, i. non fuit etiam, & nō. Porro hæc uerba Sed est in illo, in græcis codicibus nō leguntur hoc loco.

Non fuit in illo.) οὐκ ἐγγύετο ναὶ, Ἐπὶ δὲ οὐ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε. i. non fuit etiam, & non, sed etiā in ipso fuit. Per etiā semp̄ intellige cōfirmationē. Quotquot em̄.) ὅσοι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ εἰς ἀμὴν. i. Quotquot em̄ pmissiōes dei, in ipso etiā, & in ipso amen. Nā apud Hebræos Amē cōfirmantis est, ut apud Græcos, ναὶ. Ideo p ipm̄.) Ideo abijciendū, καὶ ἐν αὐτῷ εἰς ἀμὴν. i. & in eodē amen deo. Et rursum, hic Amen habet suū artificulū, s, ut intelligas certitudinē quā significare uoluit p Amē Et in illo Amē deo, significat oīa certa & rata quæ deus pollicitus est. Et signauit nos) καὶ σφραγίσάμεν, quo uerbo significare solet rei certitudinē, uelut cū obsignamus instrumētū aut uas. Hoc admonendū ratus sum, quod uideā recētiōres interpres hic multa philosophari de gratiæ cooperatione, quæ ad rē nō admodū ptinent. Pignus spiritus.) τὸ ἀρραβὼν. i. Arrabonē, siue arrā, quæ fidē faciat totius pmissi præstandi. Nō ultra ueni Corinthū.) Magis quadrabat nondū quæ ultra. Est em̄ οὐκ ἐτι ἄλλο. i. nō adhuc. Sentit em̄ se distulisse reditū, nisi maioris ἐτι p denuo accipe. Cæterum Ambrosius de dilato reditu interpretatur.

Dominamur fidei uestra.) Vide num hic sensus accipi possit, dominamur uobis, ppter fidē

utrumque... gratia, ut mor...
Atque uti...
Hic...
In cetero...
fidei status...
magis quadra

Qui constitit ex m...
dolore affici, cum alie...
lupat esse, quod ad...
sentis, ut uisum g...
um, Angeli...
Angustia cordis...
lanimitas, de in uitium sonat...
is, quam habeo abundantias

Si quis ante constituit in...
lore affectu, ut subaudias id quod...
breuius non addit pronomen...
me constituit. Grant enim...
uerum omnes bonos apud C...
let ac si dicat, non me proprio...
for hic sit uisum uobis ad...
modum uelut, ac si dicas, facite...
pitar enim uelut ad iudicis, & c...
uitatē. Nam uisus cōcedent...
rant comitē, & diem aliquid rei...
detur... uelut iustitiam com...

Quod dicitur...
bona, siue si cuius rei gratia...
tū, subaudiendum est de uer...
in persona...
in antiqua est, & schola uar...
uocatur...
suis legi, ut non possideantur, &...
quare quod tuū nō est, ut facia...
Non habeo requirere iustitiam me...
tesse erit in ueritate collum...
efferat, pos autem dicit. Ambrosi...
quoniam spiritus meos...
Sed uideatōs...
Deo aut gratias. Gratia est...
Qui semp̄ triumphat nos...
sum exponit, si uisum nos...
Bonus odor sumus deo...
reus dictio est copiosa. Et de...
hoc uis uerbo dei patre in...
Tam idoneus. Tam Græcis...
uolunt, quis nō. Sicut plura

pter fidem, uel fidei gratia, ut more Græcorum subaudias ἕνεκα. Græca sic habent, οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν ἐν πίστει. Atq; ut ita sentiam facit articulus post ὑμῶν positus, alioqui magis cōueniebat, ἐν πίστει. Hæc autē dicit quod ante dixerat parcens, uelut alioq; scaturus. Non est autem dominiū, nisi cum peccatum est alicubi. Id igitur uerbi mitigat hac oratione Vulgarius in cæteris mecū faciens, de transposito articulo, nullum mouet scrupulum. Fide statis.) ἐστάκαμεν. i. stamus, siue constitimus. Tamen si uariant hic græca exemplaria, & magis quadrat statis, ne uideant usq; quaq; obiurgandi.

EX CAPITE II.

Nisi qui contristat ex me.) ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ. Contristari suo more ponit p dolore affici, cum aliud quiddam sonet Latinis. Sentit autē hoc ipsum sibi uoluptati esse, quod admoniti indolescant, quod id argumentū sit animi resipiscantis, ita uicissim gaudiū e dolore nascit. Tristicia sup tristicia.) Sup tristiciam, supest. μὴ ἐλθῶν λυπῆν ἔχω, uerum id aliunde huc translatum est.

Angustia cordis.) σωοχῆς, coartatione siue anxietate. Nam angustia cordis est pusillanimitas, & in uitium sonat. Ut sciatis quam charitatē.) Græce est, ut charitatem sciat, quam habeo abundantius in uos. Est enim εἰς ὑμᾶς, siue erga uos.

Si quis autē contristauit me.) Me nō est apud Græcos, εἰδέτις λελύπηκεν. i. si quis dolore affecit, ut subaudias id quod cōmodum fuerit, aliquem aut uos, aut me. Diuus Ambrosius non addit pronomen, uerum iuxta Græcos legit. Si quis autem contristauit, nō me contristauit. Grauat enim peccantem, qui contristauerit omnes, neq; Paulam tantū, uerum omnes bonos apud Corinthum. Nam quod ait, nō me contristauit, perinde ualeat ac si dicat, non me proprie ac solum contristauit, uerum ex parte duntaxat, ut cui dolor hic sit cū omnibus uobis cōmunis. Ut confirmetis in illum.) κυρώσαι, quod prope modum ualet, ac si dicas, facite, ut pondus & autoritatem habeat charitas erga illū. Loquitur enim uelut ad iudices, & cōcionem, quorū suffragiis uelit absolui, qui traditus fuerat satanae. Nam κυρία concionem significat, in qua creantur magistratus, quæ Latini uocant comitia, & diem alicuius rei causā præstitutū, & ius aliquod agendi, unde ductū uidetur κυρίως, uelut suffragiis comprobo, & ratum facio.

Comitia,

Quod donauit.) Ἐγὼ ἐγὼ εἶμι κεχαρισμαι ἢ κεχαρισμαι. i. Etenim ego si quid donauit, cui donauit, siue si cuius rei gratiā feci. Nam donare uocat cōdonare culpā. Deinde cui donauit, subaudiendum est denuo uerbum donauit.

In persona.) ἐν προσώπῳ, quod est uel in persona, uel in facie siue conspectu. Nā græce uox ambigua est, & scholia uarie exponūt. Ut nō circūueniamur a satana.) ἵνα μὴ πλεονεκτῶμεν. i. ne occupemur & usurpemur, uelut ab iniusto possessore satana. Ambrosius legit, ut non possideamur, & pprius expressit uocem græcam. Nā πλεονεκτῆρ est occupare quod tuū nō est, ut faciunt auidi, & alienorū usurpatores.

Non habeo requiē spiritui meo.) Nimiū bona fide reddidit datiuū græcum, qui uertendus erat in auferendi casum. Siquidē illi instrumentū & modū actionis, dandi casu efferunt, nos auferendi. Ambrosius propius accedit ad græca, legit enim, Non habui requiem spiritui meo. οὐκ ἔχκα ἀνεστῆ ἐν πνεύματί μου, hoc est, non conquieui animo.

Sed ualefaciens.) ἀποταξάμεν. i. dimissis fratribus, aut renunciato uale.

Deo autē gratias.) Gratia est græce χάρις. Atq; ita, ni fallor, uertit interpres.

Qui semp triumphat nos.) Ἐπὶ πάντοτε ἔρια μενόντι ἡμᾶς. Diuus Hieronymus ad Agaliam exponit, triumphat nos. i. de nobis, uel triumphum suum agit per nos.

Bonus odor sumus deo) εὐωδία. i. fragrantia, siue beneolentia, ut ad uerbū efferā. Nā Græcis dictio est cōposita. Et deū rursus appellat patrē, suo more, quoties enim absolute hoc uti uerbo, deū patrē intelligit. Alijs qdē.) Elegantius uertisset, his, & illis.

Tam idoneus.) Tam, Græcis non legit. nec apud Ambrosiū, fortassis interps de suo addiderat, quis nā. Sicut plurimi.) ὡς λοιποὶ. i. sicut cæteri. Alij habent, ὡς οἱ πολλοί. i. si-

cut multi, aut plerique. Adulterantes.) καπκλειόντες, i. cauponātes. Hieronymus ad Agastia uertit, uenūdantes & uenditantes. Est enim καπκλειόντες ad questū abuti re quapīā. Quod Petrus accommodauit ad ipsos etiā homines, cauponātes uos. Quo quidem uerbo usus est Ennius in officijs Ciceronis. Non cauponantes bellū, sed belligerantes. Interpret adulterantes uertit, p. corruptentes. Idque secutus est Ambrosius, nec inerudite. Siquidē uereres, quicquid esset insyncerū, ac dolo fraudeque uitiatū, id κάπκλοι appellabant, uelut Aeschylus, citate, quisque is fuit, atymologiarū græcanicarū coaceruatore, κάπκλοι προφέρων τα χνήματα, i. cauponias proferens artes, p. p. terea q. hoc hominū genus plerūque insyncerū est, utpote questu metiens omnia. Sed ex synceritate.) ἀλλ' ὡς, sed tanquam ex synceritate, sed tanquam ex deo, additis aduerbijs.

EX CAPITE III.

Incipimus iterū nosmetipsos cōmendare.) σιωπῶντες, quod nō simpliciter sonat laudare, id quod uulgus existimat, sed insinuare in alterius beneuolentiā. Quæ scilicet & legit) Interpres nō reddidit uenustatē græcanici schematis, γνωσκομένη καὶ ἀναγνωσμένη, i. quæ intelligit & legit. Manifestati quoniā epistola estis.) φουφούμουσι, uerbum est mediū, unde cōmode uerti poterat, Dū manifestatis uos esse epistolā & c. Aut. dū manifestamini q. estis epistola & c. In tabulis cordis carnalibus.) σαρκίαις, i. carnis, ut materiam intelligas, non qualitatem, quam notant cum dicunt σαρκικῶς. Nam quod alibi carnalibus legimus, σαρκικόν est græce, καρδίαις habent quidam codices, hoc est, cordibus, sed mendose opinor. Ad uos, aut ex uobis.) Græci post uobis, repetunt cōmendatijs, ἢ δὲ ὑμῶν σεσατικῶν, i. num opus est nobis ut uel ab alijs cōmendemur literis ad uos scriptis, aut a uobis alijs cōmendemur literis p. uos scriptis.

Et scripta nō atramēto) Græcis nō addit &. Nec, est scripta, sed inscripta, ἐγγεγραμμένη. Qui & idoneos nos fecit ministros.) ὡς καὶ ἰκανώσεμ ἡμᾶς διακόνους, i. qui idoneos nos fecit, ut essemus ministri noui testamenti, quasi dicas idoneauit. Est autem uerbum ab eo nomine, quod mox uertit, sufficientes & sufficientia.

Nō litera, sed spiritu) Græcis genitiu⁹ est, litera, sed spiritus, ut referas ad ministros, & intelligas nouū testamentū spiritū, uetus literam. At apostoli delecti sunt, ut spiritū administrarent, nō cerimonias legis, quas suo more literam uocat.

Literis deformata.) Quidā deformata interpretat, turpiter formata. Id quo magis credamus Carrensis ad hęc, sicut mulier dicat deformis. O columē Theologiæ, quasi uero sola mulier dicat deformis. Deinde post aliquot id genus nugæ, addit aliud cōmentū, si cui hoc parū probatur, deformata, id est, ualde bene formata. Quasi uero hoc agat Paulus eam legē ualde bene formatā, quā præ euangelio contemni uult. Verū quorsum attinet hæc inlectari, cum in sūma totū hoc sit impudentissimū, nouū testamentū græce scriptum ab apostolis interpretari uelle, si græce prorsus nescias, Paulus scripsit ἐν τῷ πνεύματι, i. informata, ut ad uerbum reddam, hoc est insculpta. Quāque eleganter interpres dixit deformata p. formata. Nec enim hic auget de, nō magis quam in deambulare, ac deosculari. Et Quintilian⁹, Marmora prima deformata manu. Ambrosi⁹ formata legit, nō deformata.

Dānatiōis in gloria) In superest, δόξα, i. gloria est. Atque ita legit Ambrosius, quæque id nō ad modū uariat sensum. Et mox, p. gloriam est, δὲ δόξας, dixit pro in gloria.

Nā nec glorificatū est quod cl.) καὶ ἂν οὐ δειδοξασαὶ τὸ δεδξασμένον, i. Etenim nō glorificatū est, quod glorificatū est, i. quod tum glorificabat, accedēte gloria euangelij p. didit gloriā. Et ideo addidit, in hac parte, i. in cōparatione. Sic enim exponunt græca scholia.

Multa fiducia.) πολλὴ ἀσφάλεια, quæ uox apud Græcos significat loquendi libertatē, cū palāque eloquit quod sentit. Hoc ad Moysen refert, q. palā & aperte nō est ausus loqui, sed uelata facie. In facie.) εἰς δὲ τέλος, i. in finē. Id quod haud dubie librariorū accidit errore. Quod hic uertit intenderent, græce est ἀνεπίσται, i. defigere oculos, & immotis oculis intueri, quæ admodū solent amantes, & q. attente audiunt loquentē. Aspiciere poterāt, sed fixis oculis & diu inhaerentibus nō poterant. Vnde re cognita moyses quoties loquebatur populo

Hugo carrensis

IN SECUNDAM

est populo...
 non enim...
 reddere...
 cogita...
 gloria...
 schola...
 imagin...
 aperior...
 hanc...
 schola...
 gloria...
 Trinita...
 dominu...
 magis...
 Vnde...
 misericordiam...
 misericordiam...
 officium...
 cimus...
 cat ac...
 hanc...
 Oculu...
 Non enim...
 occidit...
 res...
 quæ...
 Opertam...
 Græcis...
 Deus...
 græca...
 tones...
 uel...
 eandem...
 simplice...
 pecunia...
 Sed...
 nos...
 nihil...
 Nos...
 quæ...
 De...
 græce...
 Scientia...
 uertit...
 imitacionem...
 in facie...
 elegere...

rei populo, faciē uelo obtexit. In finē uidelicet) Ne illic cōquiescerent, & qđ euacuat sonat quasi dicas, eius qui euacuat uel aboletur, ut referas ad Moysen. Aut absolute in finem, eius rei quæ euacuat. Et euacuat hic est, καταργουμένου. i. quod abolet & irritum redditur. Obtuli sunt) ἐπωρώθη. i. excæcati sunt, & cogitationes potius q̄ sensus, νοήματα, quod paulo ante uertit, cogitationes.

Speculantes) κατοπτριζόμενοι. i. speculantes, hoc loco a speculo ductū est, nō a specula, ut intelligas dei gloriam a purgatis animis ceu speculo excipi, ac reddi. Ad hūc em̄ sensum exponunt græca scholia, ut κατοπτριζόμενοι, sit ueluti speculo exprimentes ac referentes. Et quod addit, eandē imaginē, præpositio Græcis abest, πῶς αὐτῶν εἰκόνα. i. iuxta eandem imaginē, ut subaudias κατὰ. Ac paulo post, manet nō reuelatū. Maluissē nec tollitur, quo sensus sit apertior. A claritate in claritatē.) A gloria in gloriā, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. Sic enim aliquoties uertit hanc uocem, uerū hæc uarietas interpretandi, nōnunq̄ aniam errandi Latinis expositioribus præbet, dum aliud quiddam a Paulo dici putant, claritatē & gloriam, cum apud illum eadem sit uox.

A domini spiritu) Trifariā hic loc⁹ accipi potest apud Græcos, A dñi spiritu, siue, a domino spiritu, siue, a domino spiritu, ut accipiamus ipsum dominū esse spiritum. Ceteræ media lectio mihi magis probatur, ἀπὸ κυρίου πνεύματος. EX CAPITE IIII.

IVxta quod misericordiam consecuti sumus) καδὼς ἠλεήθημεν. Ambrosius uertit, p̄ ut misericordiam consecuti sumus, interps. p̄ καθὼς legisse uidetur καθ' ὃ. Ceterum misericordiā cōsecuti sumus suo more modestiæ causa dixit, pro eo quod est deleti sumus ad officium apostolicum. Non deficiemus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν. i. nō deficiamus, siue segnescimus, aut degeneramus. Nam Græcis κακός aliquando inertem significat ac instrennuū, ut & alias indicatum est. Sed abdicamus) ἀπατάμεθα. i. abdicauim⁹ siue abnegauimus, reiecimus. Ambrosius legit, renunciamus.

Occulta dedecoris.) τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. Aptius est probri, siue dedecoris q̄ pudoris. Non enim dixit αἰδουός, sed αἰσχύνης. Atq; ita legit Ambrosius. Porro occulta dixit pro occulta mentis. Nā turpitudine amat latebras. Nec adulterantes.) δολοῦτες. i. dolo utētes, siue tractantes, neq; est hic κατωλοῦτες, quod antea uertit, adulterantes, sed δολοῦτες q̄li dicas, falsificātes. Nec ē in manifestatiōe, sed manifestatiōe, ut referat ad cōmēdātes.

Opertum est.) κεκαλυμμένον, quod hæctenus uelatum uertit, nunc mutat opertum, cū Græcis eadē sit uox. Deus sæculi huius.) ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. i. deus aui hui⁹. Scholia græca putant legi posse p̄ hyperbaton ad hunc modum. In quibus excæcauit cogitationes incredulorum huius sæculi. Verum id uidetur affectatum ac uiolentum, simplici us est ac uerius, ut intelligamus deū huius sæculi satanam, quemadmodū sentit Cyrillus citantibus scholijs græcanicis, nec moueat quod illi tribuat uocabulū dei. Non est enim simpliciter deus diabolus, sed illis est deus, qui illum anteponunt Christo. Veluti auaris pecunia deus est, nepotibus gula deus est, & homo homini deus est, iuxta prouerbiū.

Sed Iesum Christum dñm nostrum.) Nostrum redundat, & plenius est, ut intelligamus omniū esse dñm. Præterea discernit suam personam a p̄sona Christi, cū ipse sit minister, alienū agens negocium. Ille dñs, ad cuius gloriā oia referēda sūt quæ facit seruus.

Nos autem seruos uestros per Iesum.) Propter Iesum legendum est, διὰ τῆς ἰησοῦ. Atq; ita legit Diuus Ambrosius. Qui dixit.) ὁ εἰπὼν. Commodius erat, qui iussit. Et addendū erat uerbū substantiuū. Deus est q̄ iussit lumē illucescere & c. Deinde, Ipse illuxit.) ἢ ipse græce est θεός. i. qui. Nam ipse qui iussit, illuxit.

Scientiæ claritatis.) τῆς γνώσεως τῆς δόξης. i. cognitionis gloriæ. Interpretatur enim quid dixerit φωτισμόν, nempe cognitionem gloriæ Iesu. Item pro dei, Ambrosius legit, suæ, ad illuminationem gloriæ suæ, propterea quod præcessit deus.

In faciē Iesu Christi.) ἐν προσώπῳ ἰησοῦ χριστοῦ. i. in faciē Iesu Christi. Faber hoc loco mauult legere persona pro faciē, Laurentium opinor secutus. At mihi multo magis quadra

Ut gratia abundas p multos in gratiarū actiōe abūdet in gloriā dei.) ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ
 σασα διὰ τῶν πλόνων τὴν εὐχαρισίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. i. Ut gratia exuberans si
 ue redūdans, siue quæ redūdauit, ppter multos gratiarū actiōne abūdet in gloriā dei.
 Est em, ppter, nō p, nisi διὰ referas ad πλόνων. At tū nō habes quo referas, εὐχαρισίαν. Et
 Ambrosius ita pmodū legit, p multos gratiarū actiōne, hoc est, si plures agant gra-
 tias, id cedit in gloriā dei. Potest & uerbum περισσεύσῃ accipi transitīue, adhærente huic
 accusatiuo εὐχαρισίαν. Nō deficimus) οὐκ ἐκκακούμεν, que madmodum uertit & supra,
 p eo quod est nō sequecimur, nō defatigamur. Quod in præsentī est momentaneū
 & leue.) ὅτι παρατυκὰ ἐλαφρόν. i. quod em in momēto est leue. Nā in præsentī nō est in
 græcis. Nisi q̄ interps uoluit reddere aduerbiū. ἢ παρατυκὰ. Poterat aut̄ uertere ad hunc
 modū, ἢ παρατυκὰ ἐλαφρόν φησὶ θεὸς ἡμῶν καθ' ὑπεβολὴν, εἰς ὑπεβολὴν αἰώνιον βάρῃ δόξης καὶ
 πραγμῶν ἡμῶν. i. Momentanea leuitas afflictionis nostræ insignite, supra modū æternum
 pondus gloriæ operat̄, siue efficit nobis, ut ἢ ἐλαφρόν. i. leue ponat̄, p nomine substātiuo,
 & ἢ παρατυκὰ fungat̄ uice adiectiui, quod Græcis est familiarissimū. Opposuit aut̄ Paulus
 ἢ ἐλαφρόν, τῷ βάρῃ, quod utiq̄ substantiū est. Iā illud καθ' ὑπεβολὴν εἰς ὑπεβολὴν, quod cō-
 stāter habet̄ in oibus græcis exēplaribus, & repetit̄ in scholijs, nihil aliud sibi uult q̄ nisi
 gnē & ineffabilē præcellentīā, quasi dicas egregie est. Ita bis dixit supra modū,
 nihil em aliud significat καθ' ὑπεβολὴν, q̄ εἰς ὑπεβολὴν. Et alias admonuimus Hebraeos hu-
 iusmodi cōduplicatione epitalin exprimere. Nec est, in nobis, apud Græcos, sed nobis,
 absq̄ præpositione. Iam quod paulo supius dixit, de die in diē, græce non est, καθ' ἡμέραν,
 sed noue, ἡμέρα καὶ ἡμέρα, ut incrementū etiā intelligas renouatiōis, quæ admodū corp̄ in
 dies magis ac magis deficit, præsertim in puectioribus. Tēporalia.) πρόσκαιρα. i. tēpo-
 rarīa & ad tēpus durātia. Quo uocabulo usus ē Euangelista, de semine mox exarscete.

Cimus enim quoniam si.) Græci sic legunt, ad EX CAPITE V.
 hunc modū, οἰδομεν ὅτι ἐὰν ἢ ἐπίγειον ἡμῶν οἰκίαν σκηνῶς καὶ αὐτοῦ. i. Nouimus em
 q̄ si terrena nostra domus tabernaculi dissoluta fuerit. Nec addit̄, huius. Addi-
 dit aut̄ tabernaculi, ut ostenderet domiciliū hoc nō esse ppetuū, sed ad paucos pa-
 ratum dies, cuiusmodi sunt tabernacula. Non manufactam.) lucundius est græce di-
 ctione cōposita, ἀχειροποίητον. Nam etiā in hoc ingemiscimus.) ὅτι ἐν τούτῳ σενάζομεν.
 Nā in hoc gemimus. Incertū aut̄ an p nomē hoc demōstret tabernaculū corpis, an abso-
 lute ponat̄, p ob id gemimus, q̄ cupiamus supuestiri, aut qd̄ mauult Valla, supindui, ἐπι-
 εὐστασαι. Vnde *ependytes* dicta uelut exterior, ueluti toga aut palliū. Ad id facit qd̄ se
 quit̄. Si tamē induti & nō nudī repiemur. Nec em supuestiri pōt, q̄ pri⁹ nō sit uestitus.
 Habitationē nostrā) ἢ οἰκίαν ἡμῶν. i. domiciliū nostrū. In hoc tabernaculo) ἐν τῷ σκηνῶν
 .i. in tabernaculo. Ut absorbeat̄ quod mortale est a uita.) ἢ θνήσκον. Cur nō potius mor-
 talitas q̄ mortale, quo magis respondeat uitæ. Et ad eū modū Græci abutunt̄ adiectiuis
 neutri generis. Qui aut̄ efficit nos in hoc ip̄m.) ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς, εἰς αὐτὸ τοῦτο
 θεός. i. Porro q̄ nos fecit, siue parauit in hoc ipsum, deus, ut subaudias est, quod in partici-
 pijs passim fit apud Græcos, Deus renouabit nos in resurrectione, q̄ in hoc ipsum nos cō-
 didit. Ambrosi⁹ legit, p̄fecit, p̄ efficit. Nā afficit, quod addidit Faber, nō uideo quō re-
 spondeat græcæ uoci. Pignus.) ἀρροῦν. Nec est, q̄ dedit, sed, q̄ etiā dedit. ὁ καὶ δούε, ut re-
 ferat̄ ad eū q̄ parauit nos in hoc, & postea pignus quoq̄ dedit sui spiritus, quo certi⁹
 speremus. Audētes igit̄.) θαρροῦντες. i. cōfidētes, siue fidētes. Hoc loco uidet̄ Paulus p̄ti-
 cipio pro uerbo abusus, quod frequentius fit apud Græcos, q̄ apud Latinos. Nisi malis
 ad hūc modū ordinare sermonē, ut illa, Per fidē em ambulam⁹, p parēthesim sint interie-
 cta, deinde ueluti recepto gradu, redeat ad iterruptā orationē, θαρροῦμεν δὲ καὶ ἐν δόκῳ μου.
 Cœpat em ab hui⁹ uerbi p̄ticipio θαρροῦντες, ut hic sit sensus, Fidētes igit̄ semp, & sciētes
 q̄ cū uersamur in corpe, absum⁹ a dño. Nā p fidē ambulam⁹, nō p specie, & tñ fidētes in q̄
 sum⁹, & nō solū fidētes, uer⁹ etiā sic animati, ut malim⁹ abesse a corpe, quo liceat adesse

ideo. Dū sumus in hoc cor) ἐνδ'ημοῦντες ἐκδ'ημοῦμεν, Apposuit uerba contraria quæ lati-
nus interpres non potuit commode reddere, nisi dicas, dum adsumus & absumus.
Siquidem in græcis uerbis conduplicata ἐναντιώσις geminam habet gratiam quod & in
uocibus sita sit & in rebus, ἐκδ'ημῆσαι est foris agere. Hoc est domi non esse, ἐνδ'ημῆσαι est
domi agere. Interpres uarie reddidit, idq; suo more.

Audemus autem.) Rursus, θάρσυνμεν, id est confidimus.

Et ideo contendimus.) φιλοτιμούμεθα, id est certamus & ambimus. Ambrosius le-
git conamur. Quamq; contendimus bene quadrat, modo bene intelligatur a nobis.

Propria corporis) Græce est, τὰ διὰ τοῦ σώματος, id est quæ per corpus fiunt. Inter-
pres legisse uidetur τὰ ἴδια σώματ' . Atq; ita legit Ambrosius. Vulgaris legit & inter-
pretatur, τὰ διὰ τοῦ σώματ' .

Prout gessit.) πρὸς ἃ ἔπραξε, id est ad ea quæ gessit, hoc est pro ratione & portione eor-
um quæ fecit in corpore. Quidam codex habebat, πρὸς ὃ ἔπραξε, i. ad id quod gessit.

Deo uero manifesti sumus) Græcis non est manifesti nomen, sed manifestati sumus.
uerbum πεφανέρωμεθα. Et itē mox, nos in cōscientijs uestris manifestos esse πεφανέρωθα.
Id siue a librarijs fuit immutatum, siue ab interprete positum non magni refert ad sen-
sum Pauli. Occasionem damus) Græce δίδόντες est. i. dantes. Sed recte interpres, par-
ticipium commutauit in uerbum.

Vt habeatis ad eos) πρὸς τοὺς, id est aduersus eos, Et habeatis posuit pro possitis glori-
ari Excedimus) ἐξέσημεν, quasi dicas rapti sumus extra nos, quem uocant mentis excel-
sum, siue raptum. Fortasse scriptum erat, excidimus mente, non excedimus, hoc est si-
ue insanimus, siue sani sumus, siue sapimus, siue desipimus. Id magis explicat id quod
mox consequitur. Siue sobrii sumus) εἴτε σωφρονούμεν, id est siue sobrii sumus. Am-
brosius legit, siue sanum sapimus, ut referatur ad illud excedimus mente. Nam id quoq;
significat aliquoties σωφρονεῖν. Et Græcica scholia admonēt, insanorū esse ingētia loqui,
uelut oblitos sui. Urget nos συνέχε, id est constringit, siue compellit. Quamq; ur-
get belle habet. Ac mox non est æstimantes, sed κρίναντες, id est iudicantes, siue qui iudi-
cauimus ac statuimus illud.

Quoniam si unus pro omnibus) Si non est apud Græcos in quibusdam codicibus,
Certe apud Vulgarium non additur.

Ex hoc) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est post hac, quod hic uertere solet a modo. Ambrosius legit ex
hoc tempore. Apud Quintū Curtium legimus de cætero.

Siue absentes siue præsentis) Participia sunt eorum uerborum, quæ ante uertit pere-
grinari, Verti poterat, siue foris agentes, siue domi. Sentit enim de domicilio corporis
in quo cum domi sumus, tum foris sumus seiūcti a domino. Ambrosius siue præsentis
siue peregrinantes.

Quandoquidem deus erat in Christo) ὡς ὄτι, sic quia, ut modum ostendat, quomo-
do deus reconciliauerit sibi nos. Ita uidentur significare græca scholia.

Non reputans.) μὴ λογιζόμεν' . Melius non imputans.

EX CAPITE SEXTO.

Sed adiuuantes etiam exhortamur) Diuus Thomas hoc loco torquet sese, pri-
mum bifariam interpretans. Adiuuantes uos, ut referatur ad Corinthios, dein-
de adiuuantes deum. Cæterum quoniam hoc iam absurdum uidetur, deum ad-
iuuari ab homine, distinctiunculam adhibet, qua tamen nihil erat opus, si græca
consulisset, in quibus est συνεργῶντες, id est cooperantes. Item quod alibi est, Dei adiu-
tores sumus, græcis est συνεργοί. Deinde quod sequitur exhortamur, græce est παρακαλοῦ-
μεν, quod, ut crebro dictum est sonat & obsecramus & consolamur. Ac paulo superius,
tanquam deo exhortante per nos. Vtroq; loco non male quadrabat obsecrandi
uerbum, præsertim cum sequatur δέομαι rogo quod interpres uertit obsecro. Illud
annotandū

interdum in i. dimittat ta-
ment longi uelut hinc mit-
de antea recepit.

Pro indignitate fecit.) N

sum pariter ex his uerb

pariter pro nobis pecca

hæc est uolunt pan supplicium

quæ peccati accipias hostia

intra populi comedent. It

per peccatum, ut nos paulo

Tempore accepto exaudi

tura. Quæ sermons forma

quod Elixiam capite. 49. Hæc

Hieronymus ita reddidit. In

tu. Neq; dissident ad his Se

nis acuitas sum tu. Illud i

ce sit datus, i. uolens tu q

Ministerium nostrum.)

quo plenior sit sentas. Salu

admirat, ne minus ipsi

Exhibemus.) suscipere

suus. Incertum autem an le

suas. Hoc enim apert cōm

Neq; licet dei ministros. A

olice. Nomin dantes d'ēni

horum. Deinde post multa

tinere ut ad peritiam Pauli. a

ministri non ministros.

In patientia multa.) In ha

quod fere solet uia uenire, q

rem opinor sua memoria.

In charitate non ficta.) Iuc

opes se simulationis. Amb

In amate dei.) q' d' uolens d

tempore de Ambrosius.

A dextris & a sinistris.) Frat

condonam & aduersorem. Q

longe auid est sinistra se de

quomodo arma quæ terro g

rum ut deus dicit in habere.

Sed secunda & salutaris. Refe

nor, uoluit interpretari dext

sinistra res aduerse. Atq; q

est absurdum quod uocat am

genitiam fortunæ & sinistra

ditionem. Quamq; nihil im

eo. Vndeq; amari aduersitat

in suauitate. q' q' d' d' m

spatio & alperati moris

annotandum quo se dimittat tantus apostolus, etiam apud illos, qui peccauerant, cum nunc longe dissimules huic, miro supercilio, nil nisi mandata, minas, excommunicationes & anathemata crepent.

Pro nobis peccatum fecit.) Mirum cur Faber tam sollicitus sit, ne quis intelligat Christum peccasse, cum ex his uerbis is sensus nullo pacto possit accipi. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Non enim dixit, peccatorē fecit, sed peccatum, hoc est, Voluit pati supplicium, perinde quasi peccasset omnia, cum solus nihil peccasset, ut peccatū accipias hostiā quæ p̄ expiando peccato solet immolari. Sicuti legimus, Peccata populi comedent. Ita ferme scholia graecanica. Deniq; sic hoc loco Christū uocauit peccatum, ut nos paulo superius iusticiam dei.

Tempore accepto exaudiui te.) Cum dicit ait, subaudiendum est dominus, siue scriptura. Quæ sermonis forma non est infrequens apud Paulū. Locus quem adducit est apud Elaiam capite. 49. Hebraica sic habent. *בְּעַתָּה רָצוֹן עָנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עָנִיתִיךָ*. Hieronymus ita reddidit, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Neq; dissident ab his Septuaginta. Tempore oportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Illud interim miror, qui factum sit, ut p̄ tibi legamus tui, cum graece sit datiuus, *ἐβόηθας σοι*, quod tamen magis est succurri tibi, q̄ quod hic uertit adiuui.

Ministerium nostrum.) Nostrum apud Graecos nō est additum. Et praestat non addi quo plenior sit sensus, Salus est munus dei. Ea per nos administrat. Sic igitur se gerat q̄ administrat, ne munus ipsum cōtemnatur uitio ministrantis.

Exhibemus.) *συνιστῶντες ἑαυτοὺς*, .i. cōmendantes nos ipsos. Atq; ita legit diuus Ambrosius. Incertum autem an sit exhibeamus, an exhibemus. Nam mox ingreditur laudes suas. Hanc enim uocat cōmendationem, quæ factis ipsis cōciliat fauorem & autoritatē. Nec est, sicut dei ministros, sed sicut dei ministri, ut subaudias sumus. Quemadmodum & illic, Nemini dantes & c. nisi magis placeat referre ad illud supius, *παρακαλοῦμεν*, .i. exhortamur. Deinde post multa interiecta respondeat, Nemini dantes. Ita omnia hæc p̄tinebunt ad personam Pauli, atq; ita consentaneum est. Deniq; Ambrosius legit, Vt dei ministri, non ministros.

In patientia multa.) In harum enumeratione rerum, nō nihil uariant exemplaria, id quod fere solet usu uenire, quoties recēsentur huiusmodi compluscula, fallente scriptorem opinor sua memoria.

In charitate non ficta.) Iucundior est apud Graecos, uox composita, *ἀνυποκρίτως*, .i. quæ expers sit simulationis. Ambrosius legit, non simulata.

In uirtute dei.) *ἐν δυνάμει θεοῦ*, ut de signis ac miraculis intelligas, quemadmodum interpretatur & Ambrosius.

A dextris & a sinistris.) Faber Stapulensis hoc loco mutat pro dextris ac sinistris, secundorum & aduersorum. Quod, quid sibi uelit prorsus non intelligo. Nam primum longe aliud est sinistrum ac dextrum, q̄ aduersum & secundum, quāq; nec illud uideo, quomodo arma quæ a tergo gerimus secunda, quæ a pectore aduersa dici possint. Verum ut demus hæc ita habere, non erat tamen dicendum, secundorum & aduersorum, sed secunda & aduersa. Referuntur enim hæc epitheta ad arma, nī fallor. Sed Faber, opinor, uoluit interpretari, dextra & sinistra, quasi per dextra significantur res secūda, per sinistra res aduersæ. Atq; istud est officium cōmentarium scribentis, nō interpretis. Nec est absurdum quod uocat arma dextra, quæ ad dextram nos muniunt aduersus indulgentiam fortunæ, & sinistra, quibus a sinistra tegimur aduersus incursum malorum & afflictionum. Quāq; mihi simplicius uidetur, ut accipiamus a dextris & sinistris, quasi dicas, Vndiq; armati aduersus omnia. Id enim figura prouerbialis efficit.

In suauitate.) *ἐν χρηστότητι*, .i. in benignitate, seu bonitate, & comitate, quæ opponitur supercilio & asperitati morum.

Per gloriam

Faber,

Faber corrigi,

Per gloriā & ignobilitatē.) διὰ δόξης καὶ ἄτιμίας. i. p. gloriā & ignominia, siue cōtēptū;
 Per infamiam & bonā famā.) διὰ δισφημίας καὶ εὐφημίας, quasi dicas maledicentiā & be-
 nedicentiā. Ut seductores.) ὡς πλάνοι. i. ut impostores, uel potius quasi sicut mox uer-
 tit, quācūq; oportuit ita ppetuo uertere, cum sit ubiq; ὡς, sed interpret mire sibi placuit sua
 copia, nunc uertens ut, nunc quasi, nunc sicut, nunc tanq̄. p. inde quasi nihil intersit apud
 Latinos inter has omnes uoces. Iam ut demus nihil interesse, certe uocis eiusdē iteratio
 nō solū ad decus orationis facit, uerū etiam ad uehementiā. Sic enim totus hic sermo p
 cōtraria, p membra, p similiter desinentia, p ἀναδιπλώσεως, aliq; id genus schemata uaria
 tur, uoluitur ac rotat, ut nihil esse possit, nec uenustius, nec ardentius.

Quasi tristes.) ὡς λυπούμενοι. i. dolentes, potius. Ut nihil habentes & omnia possidē-
 tes.) Fortassis hoc loco uenia danda interpreti, quo Græci schematis gratiam nō reddi-
 dit, ὡς κενεῖν ἔχοντες ἢ πάντα κατέχοντες, quasi dicas, ut nihil tenentes, & oia cōtinentes.

Non angustiamini in nobis.) οὐ σενοχωρεῖθε. Primū admonendus est lector, hic angu-
 stiamini nō esse dictum imperandi modo, sed indicandi. Neq; enim græce dixit μὴ, sed
 οὐ. Et interpret hoc orationis genus reddere solitus est, ad hanc formam, Nolite angusti-
 ari, ut paulo post, Nolite iugum ducere cum infidelibus. Deinde σενοχωρεῖσθε dicuntur,
 qui loci angustia premuntur. Sentit igitur sibi esse amplissimū animū in Christo. Care-
 rum illos angustos esse, nō in Paulo, sed suis ipsorum affectibus, quos uiscera uocat. Ac
 mox hortatur ut & ipsi desinant esse angusti. Siquidem angustiam uocat hoc loco, non
 afflictionem aut molestiam animi, sed trepidam obseruationē cerimoniarū legis Mo-
 saicæ, aut humanarum traditionum. Superius enim disputauit de idolothytis, nisi ma-
 uis ad tristitiam referre, quam conceperant ex eo, quē Paulus iusserat tradi satanæ.

Eandem autem retributionem habentes.) Habentes non habetur in græcis exem-
 plaribus, unde uidetur subaudienda præpositio καὶ, i. iuxta eandem retributionem dila-
 tamini & uos. Atq; ita sensisse uidetur Vulgarius. Quācūq; Ambrosius legit, mercedis re-
 tributionem, ut exprimeret græcam uocem, ἀντιμισθία. Nisi malit aliquis accusatiuum
 remunerationem referre, ad dico, quasi id sentiat. Promitto eādē retributionē uobis
 tanq̄ filijs. In eum sensum nos uertimus.

Nolite iugum ducere.) Nolumus probe reddidit interpret, quācūq; græcus sermo signifi-
 cantior est. μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες, hoc est, Ne iungamini eodem iugo cum infidelibus.
 Nam si Christianus ducat uxorem gentilem, aut Christianus in gerēdo magistratu, col-
 lega sit gētili, dicetur ἑτεροζυγοῦν. Huiusmodi matrimonia Hieronymus imparia uocat.

Conuentio.) συμφώνησις. i. consensus, aut concordia.

Christi ad Belial.) Græci legunt Beliar, βελίαρ, ob id, ni fallor, quod Græcis nullum no-
 men desinit in l. Græca scholia indicant Belial Hebræis significare desertorem, hoc est,
 luciferū. At eximius ille Ioannes Reuchlin^o, uir undeq; doctissimus, & alterū post Ro-
 dolphum Agricolam, decus & ornāmētum nostræ Germaniæ, in suo Lexico docet, Be-
 lial apud Hebræos significare malum & iniquum, aut etiam noxium dæmonem. Quod
 factis quadrat. Nam Christus omnia fecit, ut prosit, contra Belial, etiam cum iuuat, in hoc
 iuuat ut noceat.

Sicut dixit deus.) Hoc testimonium Diuus Thomas Aquinas sumptū putat ex Le-
 uitici capite uicesimo sexto, ubi legimus ad hunc modum, Ponam tabernaculum meū
 in medio uestri, & non abijciet uos anima mea. Ambulabo inter uos, & ero uester de-
 us, uosq; eritis mihi populus meus. At Carrensis autore Didymo, quem equidē demit-
 tor ubi uiderit, si tamen uidit, refert ad Ezechielis caput tricesimum septimū, ubi legi-
 mus ad hunc modum. Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis deus, & ipsi erunt
 mihi populus. Et scient gentes, quia ego sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio
 mea in medio eorum in perpetuum: Atqui cum neutro horum locorum per omnia re-
 spondet citatio Paulina, Proinde sciat lector hoc testimonium non ex uno prolatum
 loco, sed

Jo. reuchlin^o
 Rodolphus Agricola^o

bona sed eorum conseruatum,
 e. l. uis decepta uidetur
 rum de actis decreta sunt
 poliam uel tangere. Exite
 meo potest dicit. Et ero uo
 capite. Quia factus sum. I
 ambulabo inter eos.)
 uocatum. ueritatem, quæ
 aliud est aliquotes, q̄ ar

Aspete nos) ymo
 intelligit. sed sic
 placet. q̄ legit. C
 quod de alibi uer
 ita legit hoc loco. Nemin
 ita exponit. Nocet pleu
 circūuente serpente al
 ueritatem. Nemi
 mus hoc est, nullus rem
 Ad cōmendā & con
 tite genus, ut amico fore e
 uoluntate. Non quod Pau
 mata amicitiam uoluntate
 per modū aut acriter a
 per addit. quod apud Græc
 uenit ut optin explicare. La
 nomine uero. Sed omni
 tribuati, ut labuatis exa
 Et si periret.) uoluntate
 Pauli in dolo. q̄ cor cō
 de refert ad sapientia nō ad
 Quæ cōmendat est in uob
 Solum. uoluntate. i. in
 libum. uoluntate. uoluntate
 tendit perueniam. Quæ
 perueniam. Amozet Lau
 cis, uoluntate. uoluntate
 lus mundi. Et quomodo
 Græcorum. uoluntate. i. in
 perueniam. uoluntate. i. in
 re est tuleret. Proinde nū
 Vnā, quæ ita cōmittit. Alter
 ne sententiam. Vnā uoluntate.
 Secundum deum cōmittit
 uoluntate. i. in
 Sed desinonem. sed indig
 uem, sed desinonem. sed z
 in. Et uoluntate. i. in
 uoluntate. sed indignatione

loco, sed e pluribus confectum, id quod & alias factum ostendimus. Siquidem prima pars e Leuitico deprompta uidetur. Deinde quæ sequuntur, Quapropter exite de medio illorum &c. ex Eiaia decerpta sunt, apud quem legis capi. 52. Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, Exite de medio eius, Mundamini qui fertis uasa domini. Deum quod adiecit, Et ero uobis in patrem &c. Sumptum uideri potest ex Hieremiae capite. 31. Quia factus sum Israhel pater. Et Ephraim primogenitus meus.

Et inambulabo inter eos.) Inter eos non est Græcis, sed tamen conatus est exprimere uerbum ἐμπροσπίσω, quod significat in aliquo ambulare. Nam inambulare Latinis nihil aliud est aliquoties, quæ ambulare. Tametsi melius erat in eis, quæ inter eos.

EX CAPITE VII.

Capite nos) χωρίσατε ἡμᾶς, quia dixit ante, angustiimini. Nec hic est capite, pro intelligite, sed sicuti uas aut locus aliquid capit. Ambrosius propemodum explicuit, qui legit, Capaces estote nostri. Circumuenimus.) ἐπελεονεκτήσαμεν quod & alibi uertit, ad eundem modum. Est autem fraudauimus. Ambrosius ita legit hoc loco, Nemini nocuimus, neminem grauauimus, neminem circumuenimus, atque ita exponit. Nocent pseudapostoli, cum sensus suorum corrumpunt, & grauant sacculos circumuentioe serpentinae astutiae. Græca sic habet, οὐδ' ἕνα ἠδικήσαμεν, οὐδ' ἕνα ἐφείραμεν, οὐδέ να ἐπελεονεκτήσαμεν. i. Neminem iniuria affecimus, neminem corrupimus, neminem fraudauimus, hoc est, nullius rem præter ius occupauimus.

Ad comoriendum & conuiuendum.) εἰς τὸ ἀποδοῦναι καὶ σελῶ. Id erat apud ueteres amicitiae genus, ut amico forte extincto amicus ultro sibi mortem concisceret. Vnde dicti σῶμα ἀποδοῦναι. Non quod Paulus huiusmodi quippiam sentiat, uerum hoc modo arctissimam amicitiam uoluit indicare. Superabundo gaudio.) ὑπερπερισσεύομαι, quod est supra modum, aut uehementer abundo, seu potius supfluo. Nec idem apud Latinos facit super, additum, quod apud Græcos ὑπερ siue περι in compositione. Proinde diuersa ratione conueniebat epitalin explicare Latinis. Pro uobis.) ὑπερ ὑμῶν, melius hic, de uobis, hoc est nomine uestro. Sed omnem tribulationem passim.) ἀλλὰ ἐν παντί θλιβοῦμενοι. i. sed in oibus tribulati, ut subaudias eramus. Nam Hebraeis familiare est subaudire uerbum substantiuum.

Et si poeniteret.) εἰ καὶ μετμελήσω. i. etiã si poenituisset, aut & si poenitebat ut accipias Paulum an doluisse, quod eos contristasset, nunc autem gaudere quod ex Tito cognouisset rem bene cessisse, & referre ad superiora, non ad sequentia. Nam sequitur apud Græcos, βλέπω γὰρ. i. uideo enim.

Qua consolatus est in uobis.) Consolatus est, hic passiuè accipiendum est, ἢ ἡρεκληθῆκε. Stabilem.) ἀμεταμέλητον. i. non poenitentiam. Refertur autem ad poenitentiam, non ad salutem, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον. Elegantissime coniunctis contrarijs, quasi dicas impoentendam poenitentiam. Quamquam Ambrosius uidetur adiectiuum ad salutem referre, non ad poenitentiam. Annotauit Laurentius, eidem uoci latinae poenitentia, duas respondere graecas, μετάνοια & μεταμέλησις, quare prior dicta est a sensu retractando, posterior a cura in melius mutanda. Et quemadmodum Cicero conuiuium aptius uocabulum iudicat latinum quam sit Græcorum συμπόσιον, ita Lactantius putat hic graecas uoces elegantiores quam latina sit, quæ poenitentia significet tristitiam commissi, illæ mentis emendatione. Siquidem poenitere pigre est tædereque. Proinde nihil agere, qui ex hoc loco triplicem inducant poenitentiam. Vnam, quæ sit contritio. Alteram, quæ sit confessio. Tertiam, quæ sit satisfactio. In hanc ferme sententiam Valla nofter.

Secundum deum contristati.) ἐκ τῆς θεοῦ λυπηθῆναι ἡμᾶς. i. Quod secundum deum contristati fuistis.

Sed defensionem, sed indignationem.) Ambrosius ita legit, Sed excusationem, sed timorem, sed desyderium, sed æmulationem, sed uindictam. Græca sic habet. ἀλλὰ ἀπολογία, ἀλλὰ ἀγανάκτησις, ἀλλὰ φόβος, ἀλλὰ ἐπιπόθησις, ἀλλὰ ψίλον. id est, Sed excusationem, siue purgationem, sed indignationem, sed timorem, sed desyderium, sed æmulationem, græca

græca scholia monent ἄλλα. i. sed, hoc loco ponit ρ $\nu\theta$. i. & quin potius ρ imo, siue in sup
mea quidem sententia. Auget enim ac ueluti corrigit, quod dixerat $\alpha\omega\sigma\delta$ $\eta\mu$ sollicitudinē,
imo plus aliquid, usq; ad uindictam turpis admissi. Sæculi autem tristitia mortē ope
rat. Alibi αἰῶνα, uertit sæculum, hic κόσμον. i. mundum. Ambrosius legit huius mundi.

Quā habemus ρ uobis. $\tau\lambda\omega$ ν $\pi\epsilon\rho$ $\eta\mu\omega\mu$ $\pi\rho\sigma$ $\nu\mu\alpha\sigma$. i. quæ est in uobis erga uos, siue apud
uos, ut illud erga uos referatur ad uerbum superius, ut manifestetur erga uos.

Prædiximus enim. $\rho\rho\epsilon\iota\epsilon\eta\kappa\alpha$ $\gamma\alpha\rho$. i. prædixi enim, atq; ita legit Ambrosius.

In omnibus exhibuistis uos. $\sigma\omega\epsilon\sigma\eta\sigma\alpha\tau\epsilon$. i. cōmendastis, quāq; hic nō male quadrabat
præstitistis. Et $\epsilon\rho$ $\omega\omega\tau\iota$, quod etiam superius uertit, in omnibus, melius reddet ρ ubiq;.

Rursum illud in negotio) Articulus græcus additus, $\tau\omega\delta$ $\pi\rho\sigma\gamma\mu\alpha\tau\iota$, significat eum loq;
non de quauis re, sed de certo quodam negotio, nimirum eo de quo scripserat in priori
epistola, quendā habuisse rem cū uxore patris. In eo negotio ostenderunt se puros esse
eiecto & punito huiusmodi homine, cū ibi Paulus etiam nō nihil illis imputaret. Et uos
inquirens inflati estis & c. Igitur & si scripsi. Scripsi bis intelligendum est, Et si scripsi,
scripsi. Quāq; apud Græcos nō nisi semel ponit. Et si scripsi uobis, nō $\rho\rho\epsilon$ eū scripsi & c.

Non propter eum qui iniuriā fecit. Ambrosius ita legit, Non propter eum qui ini
que uersatus est, sed neq; propter eum qui inique tractus est.

Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro uobis. In eundem
sensum legit Ambrosius, uidelicet in uerbis his pronomibus $\nu\mu\omega\mu$ & $\eta\mu\omega\mu$ id quod faci
le cōmittitur, uel scriptoris obliuione. At Græci sic legunt, $\epsilon\iota\epsilon\kappa\epsilon\rho$ $\tau\omega$ $\phi\omega\upsilon\delta\omega\delta\iota\omega\upsilon$ $\tau\lambda\omega$ $\alpha\omega\upsilon$
 $\delta\iota\omega$ $\nu\mu\omega\mu$, $\tau\lambda\omega$ ν $\pi\epsilon\rho$ $\eta\mu\omega\mu$ $\pi\rho\sigma$ $\nu\mu\alpha\sigma$ $\zeta\eta\omega$ $\pi\iota\sigma\mu$ τ $\delta\epsilon\omega\upsilon$. Quib; ex uerbis apparet hoc sensisse Pau
lum, se gaudere quod ex ea tristitia consecutum sit, ut palā fieret, quo studio essent Co
rinthij erga se. Porro quod adiicit, apud uos coram deo, ueluti iurantis esse potest, & il
los & deum conscium testantis. Nam & paulo superius meminit de studio Corinthio
rum, quod ex Tito cognouerat. In multo experimento. $\zeta\eta$ $\rho\omega\delta\eta$ $\delta\omega\kappa\iota\mu\eta$. i. in multa ρ
batione. Atq; ita legit diuus Ambrosius. Abundantius autem magis. Aut duo com
paratiua coniunxit, ad exprimendā maiorē emphasim, aut magis uertendū erat potius
 $\mu\alpha\lambda\lambda\omega\mu$, enim apud Græcos ut & apud nos corrigit nōnunq; ut intelligas illum multū ac
cepisse solati ex correctis Corinthijs, sed uerius ex gaudio Titī. Ambrosius ρ abun
dantius ac, magis legit, magis magisq;. Verum illud haud dissimulandū, hunc locum lōi
ge secus apud Græcos distingui, q̄ apud Latinos. Nam uulgata æditio & Ambrosius sic
habet. Ideoq; consolati sumus. In consolatione autē nostra, abundantius magis gauisi su
mus. Græca sic habent, $\delta\iota\alpha$ $\tau\delta\epsilon$ $\omega\alpha\rho\alpha\kappa\epsilon\lambda\iota\mu\epsilon\theta\alpha$ $\epsilon\pi\iota$ $\tau\eta$ $\pi\alpha\rho\alpha\kappa\lambda\iota\sigma\iota$ $\nu\mu\omega\mu$, $\pi\epsilon\rho\iota\sigma\omega\tau\epsilon\rho\omega\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\mu\alpha\lambda\lambda\omega\mu$
. i. Propterea consolationem accepimus in consolatione uestra. Abūdāt; aut magis & c.

Refectus est spiritus eius. $\alpha\upsilon\alpha$ $\pi\epsilon\omega\sigma\alpha\upsilon\tau\eta$. i. Refocillatus fuit, quod est proprium eius qui
laborauit, ac fatigatus est, & postea, requie refocillatur. Ambrosius hunc locum diuerse
legit, diuersum opinor exēplar nactus. Quia inquit, requieuit spiritus eius in oib; uobis.

Non sum confusus. $\delta\upsilon$ $\kappa\alpha\tau\eta\chi\upsilon\upsilon\delta\iota\omega$. i. non sum pudefactus. Quod in omnibus con
fido in uobis. In, non est in græcis exemplaribus. $\theta\alpha\zeta\epsilon\omega\mu\epsilon\lambda\upsilon$ $\nu\mu\iota\rho$. i. confidimus uobis.

Abundantius in uobis. $\epsilon\iota\varsigma$ $\nu\mu\alpha\sigma$. i. in uos, siue erga uos. Reminiscētis. $\alpha\upsilon\alpha$ $\mu\iota$ $\mu\eta\kappa\epsilon$
 $\sigma\kappa\omega\rho\mu\iota\omega\upsilon$. i. Recordantis, siue cōmemorantis. Abundantia gaudij. η $\pi\epsilon\rho\iota\sigma\omega\epsilon\iota\alpha$. Sed Am
brosius recte mutauit nomen in uerbum legens. Abundat gaudium.

EX CAPITE VIII.

ET quod in multa. Et redundat, nec est in græcis codicibus, nec additur ab Am
brosio. Altissima paupertas. η $\kappa\alpha\tau\alpha$ $\beta\alpha\delta\theta\omega\varsigma$ $\pi\iota\omega\chi\epsilon\iota\alpha$. Ambrosius legit, profun
da paupertas. Sumptum apparet a uase seu scrinio iam ad imū exhausto. Ad qd
pertinet quod Hesiodus scripsit, seram in fundo esse parsimoniā. Proinde nō
omnino pessime uertit interpres. In diuitias simplicitatis. $\epsilon\iota\varsigma$ $\tau\eta\mu$ $\rho\lambda\omega\upsilon\tau\eta\mu$ $\alpha\omega\lambda\omega\tau\eta\varsigma$. i. in
opulentiam simplicitatis. Simplicior est qui libenter erogat, & hoc magis ditescit simpli
citate, quo

etiam propter reddidit p
id est quod pro uel pro uini
aut pro spiritu uino. Sup
per Ambrosius quemadmodum
pro eis uoluntarij) uobis q
Eram ut speramus.) uo
nos speramus id accidisse
deuotem Titum.) in
id est periclitari uobis.) in
(Amalia exhortatione obl
tunc uobis uobis q̄ na
nita cum oblatione roga
tūm uos suscipiemus.
Et consolaret in uobis e
uerfurus beneficium. Deinde
Insuper & charitate.) uo
bis. Nec est in super opad Gr
Et in hac gratia abundet
ut & paulo superius. Loqui
Non quā imperans.) in
Ambrosius legit. Non secun
Sed propter aliorum soli
ut ueltra charitas probator
uobis. Ueltra charitatis in
ne uoluntarij & charitatis ueltra
q̄, ueltra autem uocant quod
sollicitum. Ambrosius legit
bus cum uoluntarij huius rogen
piam deperatam. In uero
quidam theologi, nimirum
plurimum uerbi philosophen
par, quod enim alud faceret,
aut, hoc magis eret necessi
tatis curat, hoc magis em
cū nihil omnino deesse uide
quod minus antiodicum e
Quoniam propter uos eger
lram in nos primam, q̄ uo
na græca, quæ quide ego uide
sū uobis, tumeti non multum lu
rum illud egerus factus est. est
hinc pollit argumentum sum
rem referre. Nec retuli inter
paupertate. Quoniam cu
trudere. Et conditū in he
uopere pro conditū. Porro in
cipium calim. Gratias a
lias est, aut sit. Sed etiam
tate ante annum, ut hoc b

citare, quo pauperior redditur pecunia. Quia secundum uirtutem.) ὅτι κατὰ δύναμιν id est quia pro uirili, siue pro uiribus. Et sic legit diuus Ambrosius, ne quis hic uirtutem accipiat oppositam uicio. Supra uirtutem.) καὶ ὑπὲρ δύναμιν, id est ultra uires, & sic legit Ambrosius, quemadmodum & supra pro uiribus. Quamquam dilucidius erat, etiam supra uires. Voluntarij.) ἀυθαίετοι, i. spontanei, & subaudias fuerunt.

Et non sicut sperauimus.) καὶ οὐ καδὼς ἠλπίσσαμεν, i. multo amplius quam sperare audebamus, ne putemus id accidisse paulo praeter spem.

Ita ut rogaremus Titum.) εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, i. in hoc adhortaremur Titum; Ita & perficiat in uobis.) εἰς ὑμᾶς, i. in uos uel erga uos.

Cum multa exhortatione obsecrantes nos, & c.) Graeci secus legunt, μετὰ πολλῆς παρακαλίσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας, τῆς ἐς τοὺς ἁγίους διέξοδαι ἡμᾶς, i. multa cum obtestatione rogantes nos, ut gratiam & communionem ministerij, quod est in sanctos suscipere.

Et consummaret in uobis etiam gratiam istam.) Rursum χάριν gratiam uertit, rectius uersurus beneficium. Deinde cur non potius erga uos, quam in uobis εἰς ὑμᾶς.

Insuper & charitate.) καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐμῆμι ἀγάπῃ, i. & charitate quae in nobis est ex uobis. Nec est insuper apud Graecos. Videtur autem dictum in nobis pro in nos.

Et in hac gratia abundetis.) Gratia hoc loco pro beneficio seu eleemosyna accipitur, ut & paulo superius. Loquitur enim de adiuuandis liberalitate sanctis.

Non quasi imperans.) οὐ κατεπιταγῆμι, i. non iuxta imperium, hoc est non tanquam imperans Ambrosius legit. Non secundum imperium.

Sed propter aliorum sollicitudinem) Græce διὰ est, hoc est per, non propter. Est enim sensus ut uestra charitas probatior fiat, ex aliorum erga nos officio, non quod aliquid exigam a uobis. Vestrae charitatis ingenium bonum.) Græce secus habet καὶ τὴν ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον, i. & charitatis uestre ingenuitatem. Ingenuum autem pro ingenuitate dictum est, γνήσιον autem uocant quod est uerum germanum ingenuum, minimeque fucatum & adulterinum. Ambrosius legit bonum, omisso ingenio, & sane suspicor in nostris codicibus olim scriptum fuisse ingenuum, non ingenium, idque parum intellectum a sciolo quoquam deprauatum. Iam uero quorsum attinet commemorare quid hic somniēt recentis quidam theologi? nimirum hoc impudentiores quo indoctiores, cum diuus Thomas plurimis uerbis philosophet in hoc uerbo ingenium, sic enim legit & ille, secutus exemplar, quid enim aliud faceret, ignarus graecicæ litteraturæ. Atque hic quo studiosus laborat, hoc magis erret necesse est, non secus quam si quis semel aberrarit a uia, quo uehementius currat, hoc magis erret oportet. Verum illi sane ueniam tribuendam arbitror, cui nihil omnino defuisse uideo, praeter cognitionem linguarum. Verum praestabat aliquanto minus aristotelicum esse, quam hoc carere adminiculo.

Quoniam propter uos egenus factus est.) Hoc loco Faber mutat uos secundum personam in nos primam, idque ita inueniri in archetypis, At reclamant constanter exemplaria graeca, quae quidem ego uiderim, & insuper latina, & magis quadrat uos, quia praecessit scitis, tamen non multum habet momenti ad sensum, utrum legas ἡμᾶς an ὑμᾶς. Verum illud egenus factus est, est graece ἐπιώχευσε, i. pauper fuit, siue potius mendicauit, ut hinc possint argumentum sumere qui gaudent mendicitatem suam ad Christum autorem referre. Nec retulit interpretis uocum allusionem ἐπιώχευσε, πτωχεία, id est pauper fuit, & paupertate, Quam mirum cur ceu data opera confuderit, cum nullo incommodo licuerit reddere. Et consiliū in hoc do.) ἢ γνώμην ἐμ τούτῳ δίδωμι. Hic uidetur plane γνώμην accipere pro consilio. Porro in hoc, id est in hac re, ne quis hic erret, putans hoc esse accusatiuum casum. Gratias autem ago deo.) χάρις διὰ τοῦ θεοῦ, i. gratia autem deo, ut subaudias est, aut sit. Sed etiam uelle.) Sensus ambiguus est, an coeperint simul & uelle, & facere ante annum, ut hoc beneficium nuper coeptum intelligas, an coeperint non solum

et facere

De s. Thoma agnate,

facere, sed etiam ultro facere & suapte sponte, nam id plus est quā facere. Atque hunc quidem posteriorem sensum sequuntur interpretes.

Ab anno priore.) ἀπὸ πέρους, id est ab anno superiori. Animus uoluntatis.) καθάρτης ἢ προθυμία τῷ θεῷ. i. quemadmodum promptus est animus ut uelit siue ad uolendum.

Sic & perficendi ex eo quod habetis.) οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελεῖσθαι, ἐκ τῆς ἔχθης. i. sic & perficere sit siue perficite ex habendo, id est ex hoc quia habetis, hoc est quia potestis.

Sic enim uoluntas prompta est,) εἰ γὰρ ἢ προθυμία πρόκειται, id est si enim prius adsit animi promptitudo. Aut si praecesserit animi promptitudo.

Vt alius sit remissio.) ἀνεσις, i. remissio & relaxatio laborum. Proinde Ambrosius uertit refrigerium. Secundum id quod habet.) καθ' ὅσα ἔχουσιν, hic habet accipio more graecorum pro potest. Id innuit diuus Ambrosius qui legit secundum facultatem, & potius est iuxta id quicquid illud est quod possit, ut subaudias dare, quā hoc ad sententiā Pauli non admodum refert. Vobis autem tribulatio.) θλίψις, hoc loco melius redditur ab Ambrosio angustia, nam angustiam rei familiaris dicimus. Relaxatur ijs, quibus minus angusta fit res familiaris. Vestra abundantia.) Hic suppleat, additum est cum graece sic habeat τὸ ὑμῶν περισσεύμα, εἰς τὸ ἐκείνων ὑπέρημα, ἵνα ἐν τῶν ἐκείνων περισσεύμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑπέρημα, ut γένηται referatur ad utramque partem. Poterat autem reddi ad hunc modum, Vt uestra abundantia illorum inopia, & illorum abundantia, uestra succurrat inopia.

Qui multū.) ὁ πολὺ, etiam graecis subauditur participiū ἔχων, i. qui habebat.

Non minorauit.) οὐκ ἡλαττόνησεν, i. nō fuit inferior, aut nō minus habuit. Caeterum testimonium quod adducit est Exodi cap. decimosexto, quod apud hebraeos ita legitur, ἰσραὴλ ἄλλ' ἡμισητὸν ἔλαττον ἡμῶν. Diuus Hieronymus uertit ad hunc modum. Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus. Dicitur autem de colligendo manna, quod Paulus deflexit ad suum negocium.

Gratias autem ago.) χάρις δὲ τῷ θεῷ, id est gratia autem deo.

Eandem sollicitudinem.) Quod iam sapius uertit sollicitudinem, graecis est σπουδή, id est studium siue cura.

Quoniam exhortationem quidem.) Ambrosius legit consolationem, sed melius adhortationem. significat enim suo rogatu uenisse, sed tamen suapte sponte ad id propensum. Sed cum sollicitior esset) σπουδαίωτερος, id est studiosior ac diligentior ac alacrior. Atque hoc sane loco coniunctio δὲ uim habet corrigendi, ut non absurde uerti potuerit primo. Siquidem quod modo dixerat Titum adductum suis precibus suscepisse negocium, id mutat, imo inquiring, nō meo impulsu hoc fecit, uerū cum sua sponte ad id esset promptus, me rogante factus est alacrior ac diligentior, ueluti cum ultro currentem inuocamus. Sua uoluntate.) ἀυθαίρετος, i. spontaneus siue ultroneus. Ambrosius legit uoluntarius. Cum illo fratrem nostrum.) Nostrum nō est graece, sed tantum τὸ ἀδελφόν. Sic enim uocat christianum, Caeterum articulus additus, facit ut certum aliquem designatum intelligamus, cuius nomen data opera suppresserit, malens eum elogio quā uocabulo describere. Proinde uertendum erat. Misimus autem una cum illo fratrem eum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.

Cuius laus est in euangelio.) Sermo uidetur anceps, nam apparet accipi posse, laudem illius esse scriptam in euangelio, uerum illud dicit illum quisquis est de quo dicit (Nam id incertū est) ita uersatum esse in praedicatione Christi, quam hic euāgelium uocat, ut omnium testimonio ecclesiarum laudeat. Nec ea res tamē uetat, quo minus accipiatur de Luca, quod sensisse uidetur Hieronymus, Verū illud admonere uolui, hic magis de praedicatione fieri uerba, quā de scripto euangelio, propter id quod sequitur per omnes ecclesias. Iam illud nō solū aut uertendū erat, nec id solū, ut intelligamus eū non solū spectatū praedicatione euangelij, uerum etiam sibi comitem fuisse delectum.

Sed & ordinatus est) χροτονηθεὶς, id est electus siue suffragijs creatus, id quod proprie significat

significat græca uox & συνέκδημος, comes peregrinationis meæ, recte, nisi quod comes minus est, ἢ συνέκδημος, i. collega siue socius ut æqualem intelligas non sequentem.

In hanc gratiā.) Græci habent σύν χάριτι ταύτη, i. cū gratiā hac. Quāq; gratiā hoc loco beneficium sonat. Ad domini gloriā.) πρὸς τὴν αὐτοῦ κυρίου δόξαν, i. ad eiusdē domini gloriam. Quæ ministratur a nobis ad domini gloriam.) Non repetit hoc loco, apud Græcos ad domini gloriam. Destinātam uoluntatem.) ἡρώ προθυμίαν, i. animi promptitudinem, Ambrosius legit sollicitudinem, opinor uicium esse librariorū, qui pro promptitudine mutarint sollicitudinem, Diuus Thomas Aquinas destinātam uoluntatem interpretatur, a deo p̄destinātam, qui p̄destinārit ab æterno, uos talem uoluntatem habere, Nō libet insectari conuicijs, uirum tam eruditum, tamq; pium. Malim quicquid est imputare sæculo, modo lector intelligat, ne doctissimos quidem interpretari posse diuinas literas citra linguarum peritiam, sentiatq; id quod Thomas huc adduxit, διὰ διὰ παρ' ὅσων abesse a sensu Paulino. Sentit enim hoc beneficium a se administrari, ad domini gloriam, simulq; ad prouehendam ac declarandam animi promptitudinem corū qui largiebantur ultio. Deuitantes hoc.) ἐλλόμενοι τοῦτο, i. cauentes illud, Sumptum est a nautis qui flexo cursu declinant scopulum aut periculum.

In hac plenitudine.) ἐν τῇ ἀφρότητι, i. abundantia siue exuberantia. Solet enim magna pecuniarū uis obnoxia esse suspitioni fraudis.

Prouidemus enim.) προνοούμενοι, i. prouidentes absq; enim, pendet enim a superioribus misimus. Quāq; id quidem ad sensum nihil refert.

In multis saepenumero.) Interpres ne potuit quidē reddere iucunditatem græcanici schematis ἐν πολλοῖς πολλάκις, quasi dicas in multis multiphariam.

Sollicitum esse.) ἀσδ' αὐτοῦ ὄντα, i. diligentem ac promptum, aut etiam probum. Nam hoc quoq; significat ἀσδ' αὐτοῦ.

Cōfidentia multa in uos.) πεποθήσει πολλῆ τῆς ἐν ὑμῶν, i. ob fiduciā multā quā hnt erga uos. Græca sunt ambigua. Nā fiducia referri potest ad Paulū, qui confidat illū nunc fore diligentem, quod speret illos bene tractaturos hominem. Non solū autem cōfidit de hoc, uerū etiam de Tito. Quamobrem; quod socius suus sit, & in iuuandis Corinthijs adiutor. Item de cæteris, quod Pauli sint fratres, & missi ab ecclesijs, sic ut ante dixit. Et id circo maluimus hic apostolos uertere legatos.

Gloriæ Christi.) δόξα χριστοῦ, ut intelligas ipsos apostolos esse gloriā Christi. Quāq; totus hic locus uarie legitur. Ambrosius ita legit, siue per Titū qui est socius meus & adiutor in uobis, siue per fratres nostros apostolos ecclesiarū gloriæ Christi. Græca sic habent ἕτερε ὑπερ' ἑτέρας, κοινῶν ἑμῶν, ὅτι ἐν ὑμῶν συνεργῶν, ἕτερε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀποστολοὶ ἐκκλησιῶν δόξα χριστοῦ. Scholia explicant ad hunc modum, siue de Tito, ut subaudias, aliquid dicendū est, hoc possum dicere, quod est socius meus, & c. Siue de cæteris dicendum est aliquid, hoc dico, quod sunt apostoli ecclesiarum, & ob id gloria Christi, quorum prædicatione & uita illustrius sit euangelium Christi. Hæc autem omnia eo pertinent, ut commendet Corinthijs eos quos illo mittit. Nec me fugit, quid Faber Stapulensis hoc loco scripserit, uerum illius sententiæ, hac quidem in parte non subscribo, præsertim refragantibus græcis scholijs, & nominatim Vulgario, atq; ipso deniq; Ambrosio. Cæterū quæ Thomas & hoc recentiores, in hunc adducunt locum non libet referre. Quāq; sensit nonnihil Aquinas, cum gloriæ legens tamen interpretatur ad gloriā, quali gloriæ sit datius casus, cum apud Græcos sit rectus.

Et in uobis adiutor.) ἡρώ ἐν ὑμῶν συνεργῶν, id est & in uos cooperatur. Præterea hinc nominatiuē dure subiiciuntur, simplicius erat. Pro Tito socio meo, & in uos cooperatore, siue adiutore. Ostensionem ergo quæ est charitatis uestræ.) Græce est simpliciter, ostensionē charitatis uestræ. Et nostræ gloriæ rursus est καυχίσιως quod Ambrosius hoc loco uertit exultationem.

In facie ecclesiarum dei.) Dei non additur in græcis, nec in Ambrosio. Porro illud in faciem magis quadrabat in personam ecclesiarum. Redundat enim in personam ecclesiarum honor habitus ijs, quos miserant ecclesiæ. Quanquæ & alterum probo sensum, nimirum hunc, ut cæteræ quoque ecclesiæ uideant charitatem uestram, de qua soleo apud illas gloriari, ut in facie sonet in conspectu.

EX CAPITE NONO.

EX abundantanti est.) περιούμοι, id est superuacaneum est. Et ita legit Ambrosius superuacuum est. Quælo quorsum opus erat huc accersere periphrasin: nisi quod sic libuit interpreti ludere, scilicet hoc est ineptire.

Promptum animum uestrum.) τὴν προθυμίαν ἡμῶν, id est animi uestri promptitudinē, siue (ut Ambrosius legit) promptam uoluntatem uestram. Eadem uox græcis, quam modo uertit destinatam uoluntatem.

Pro quo de uobis.) ἢ ὑπερ ἡμῶν καυχῶμαι μακεδόσιμ. i. quam de uobis iacto Macedonibus, siue apud Macedones. Sic enim dixit, quam glorior, quemadmodum nos dicimus, gratulor tibi reditum in patriam.

Quoniam & Achaia.) & coniunctio redundat.

Ab anno præterito.) ἀπὸ πέρυσσι. i. ab anno superiori. Ambrosius legit ab anno priore.

Et uestra æmulatio) καὶ ὁ ἐξ ἡμῶν ἄλλο. i. ex uobis orta æmulatio, hoc est uestrum exemplum.

Prouocauit plurimos.) Sic interpretes dixit plurimos pro multis, ut uulgo sacerdotum in preculis horarijs, pro de pluribus martyribus legunt pro plurimis, græce est πλείονα, id est plures siue complures. Abutuntur enim & græci comparatiuo hoc, uice positiui nominis. Ambrosius legit plures, non plurimos. Quanquæ id uideri potest scriptoris accidisse culpa. Misimus autem.) ἔπιμειψα δέ. i. misi uero. Sed hoc loco fratres accusandi casu legendum est, non nominandi, τὸν ἀδελφόν. Excusat autem Paulus, quod tam multa uerba fecerit de administranda elemosyna in sanctos, sed tamē mittēdos fratres omnino putauit, ne offenderetur imparati, hoc est non dubitat, quin libenter sint subuenturi pauperibus, sed præmonendos duxit, ut in tempore conferant, quod uelint conferre ne uideantur minus libenter dare, quæ cæteræ ecclesiæ. Ut non dicamus uos in hac substantia.) ἵνα μὴ λέγομεν ὑμᾶς ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τὴν καυχῆσθεσσι. i. ut non dicamus uos in hac substantia gloriatiōis. Ambrosius legit, ut non dicam oēs in hac parte. Verū exemplaria cōsentiant, & pulchre habet, ut intelligamus ad hunc modum. Ne erubescamus tunc nos deinde per occupationē, ut ne dicam uos, significans pudorē eū ad illos maxime attinere, uerū id maluit intelligi quæ explicare, ne quid offenderet animos Corinthiorum.

Postea quod sequitur in hac substantia gloriatiōis, referendū est ad illud superius, erubescamus nos, nimirum pudefacti in hoc argumento gloriatiōis meæ, qua gloriatus sum de uobis. Aut, non in oibus, in quibus merito gloriatus sum, sed in hac quoque parte quo nihil sit in quo non iure uidear de uobis gloriatus, ὑπόστασιμ autē dixit argumentum, quemadmodum uertit in eplā ad hebræos, argumentum non apparentium.

Rogare fratres.) Rursum fratres accusandi casu legendum est, non uocandi.

Ut pueniāt.) ἵνα προέλθωσιμ. i. ut prius ueniāt, siue præcedant, ut legit Ambrosius.

Re. promissam bñdictionē) προκατῆγγελλμένην. i. ante promissā. Porro bñdictionē hoc loco uult intelligi beneficentiā, non manū motā. Nā ante λογίας, collectiones elemosynas uocauit, hic easdē εὐλογίας uocat, non ἀλόγος sed ἀλέω collego. Nisi mauis huc torquere, quod bñficiū alacriter & benignis uerbis dandū est. Et ob id bñdictionē uocarit, Etenim inter auaros hoc agitur, ut quæ minimum detur, & si quid forte coguntur dare, dant uerbis male ominatis. At beneficium hoc animo & uultu dandum est, quasi dando lucrum facias. Et addendum est uestram, quod abest in nostris codicibus.

Paratam esse maluissimē uertere per nominandi casum, τὴν προκατῆγγελλμένην εὐλογίαν ταύτην, εἰς τοίμην εἶναι. i. ut ante promissā uestra ista bñdictionē prompta sit, hoc est, ut alacriter detis

te detis quibus uos an
 Quibus dicitur.) uer-
 non uoluntaria. Nam
 Hæc dicitur.) Dico n
 tem in uobis subaudi
 Quibus dicitur.) In
 manibus arbitratu.
 uoluntaria.) propter
 sedem propositum con
 egi de huius aut illis anin
 dicitur. Ex necessitate.) E
 dem pro indigentia, non p
 ticulam ex necessitate oppo
 quit, & qui coactus dat, mil
 Abundantia facere in uol
 alibi solet occurrit. Ve
 submittitur. Atque hic e
 dum quod deus potes sit
 fectore ad ipsos redire, p
 etre uideatur rem famili
 Vt in omnibus sempe
 nem sufficientiam habere
 nec aliunde desiderat q
 legere uidentur ad hunc a
 In sanctum locum.) Græc
 Qui autem submittitur.)
 bene.) & propter quod in
 huius, uoluntaria uoluntate
 nari, & pueniam in obum p
 stiticia uertere, ut propter
 ratiuum modum, supped
 quod addidit infinitiuis,
 molestanciam, tempus cas
 metū in hunc sensum legit.
 Augere incrementa frag
 uiciorit incrementa fragu
 in omnibus locis ptemin
 uertere uerit. πλεονεξία in u
 præcessit, abundantiam in conc
 Que operatur per uia.) E
 celerantur cum hactenus
 Ministerium huius officii
 ministerii. Sic enim uocato
 græcis significat sacrificium
 offerri deo, cuius minister si
 Per multas gratiarum act
 quod multi gratias agunt de
 Et in obedientia confessa

ter detis quod daturos uos ante polliciti estis.

Quasi benedictionē.) ὄντως ὡς εὐλογία, ἢ μὴ ὡς πλεονεξίαν, sic ueluti sit benedictio & non uelut sit auaricia. Nam beneficentia debet alacris esse, cum auarus det tristis.

Hoc autem dico.) Dico non exprimitur in græcis codicibus, sed tantum est, hoc autem τοῦτο δὲ cætera subaudiuntur, & a latinis additum est uerbum explicandæ rei gratia.

De benedictionibus.) In benedictionibus. Nam utrobique est ἐπ'εὐλογία. Interpres mutauit suo arbitratu.

Vt destinauit.) προαιεῖται, id est proponit, præsentis temporis. Et Ambrosius legit secundum propositum cordis, nec additur suo, aut sui, ut sit sensus absolutior. Nec enim agit de huius aut illius animo, Tantum indicat, libenter & ex animo dandum esse quod datur. Ex necessitate.) ἐξ ἀνάγκης. Laurentius putat hoc loco necessitatem accipientium pro indigentia, non pro coactione, cui non assentior hoc sane loco. Nam hanc particulam ex necessitate, opposuit illi, quæ præcessit ὡς προαιεῖται, hoc est, ut sponte sua statuit, & qui coactus dat, tristis dat, ob quod citauit illud, hilarem datorem diligit deus.

Abundare facere in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est in uos, & περισσεῦσαι accepit transitiuē, quod alibi solet neutraliter. Velut apud nos suppeditare, nonnunquam est suppetere, nonnunquam subministrare. Atque hic quoque gratiā appellat beneficentiam. Sentit enim libenter dandum quod deus potēs sit, ut efficiat, quicquid in sanctos illius contulerint, id multo cum fœnore ad ipsos redire, ne uel ea res illos a largiendo deterreat, quod benignitas exhaurire uideatur rem familiarem.

Vt in omnibus semper.) ἵνα ἐν παντὶ πᾶσα ἀντάρκειαν ἔχοντες, id est ut in omnibus omnem sufficientiam habentes. Est autem ἀντάρκεια, ubi quis suis est contentus, suaque sorte, nec aliunde desyderat quicquam Interpres & Ambrosius, si modo codices mendo uacant legisse uidentur ad hunc modum ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσα

In seculum seculi.) Græce tantum est εἰς τὸν αἰῶνα, id est in æuum.

Qui autem subministrat.) ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν. Hic locus apud Græcos paulo diuersius habetur, ὁ δὲ χορηγῶν σπέρμα ζωῆς σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ ἀυξῆσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, id est qui autem suppeditat semen seminant, & panem in cibum ministrat, & multiplicet semē uestrum, & augeat genimina iusticiæ uestræ: ut χορηγήσαι, πληθύναι, ἀυξῆσαι infinita uideantur uertenda potius per imperatiuum modum, suppeditet, impleat, augeat. Nisi forte subaudiatur uerbum μέλλει, quod additum infinitiuis, futurum tempus efficit. Nam in tam multis uerbis, non est consentaneum, tempus casu fuisse commutatum, ut legas χορηγήσει πολλὴν αὐξήσῃ. Ταυτὸς in hunc sensum legit Ambrosius.

Augebit incrementa frugum.) γενήματα τῆς δικαιοσύνης, id est prouentū iusticiæ, quod hic uertit incrementa frugum, Ambrosius uertit fructum.

In omnibus locupletemini.) Paulus aliquoties suo more participiis abutitur. Vnde recte uertit πλουτιζόμενοι in uerbum, Laurentius referendum putat ad particulam, quæ præcessit, abundetis in omne opus bonum.

Quæ operatur per uos.) Ambrosius pro ἥτις, legisse uidetur εἰς, uertit enim si quis, & consentiunt cum hac lectione scholia illius.

Ministerium huius officij.) διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, id est administratio huius ministerij. Sic enim uocat officium subministrandæ pecuniæ, sed λειτουργία nonnunquam græcis significat sacrificium, suo ritu peractum, ut accipias hanc pecuniā quasi uictimā offerri deo, cuius minister sit Paulus, ut sacerdos sacrum peragens.

Per multas gratiarum actiones in domino διὰ πολλῶν ἐυχαριστῶν τῷ θεῷ, id est per hoc quod multi gratias agunt deo.

Et in obedientia confessionis.) Faber uult esse hypallagen, ut intelligamus in confessione

fessione obedientiae uestrae. Verum nihil uideo causae cur reclamantibus exemplari bus, & interpretationibus ad hypallagen huiusmodi confugiamus. Nam obedientia confessionis potest accipi, quod obedientes Paulo in elemosynis largiendis de clararent se uere & ex animo confiteri euangelium. Quod si mauis ὁμολογία pro as sensu, laudat illorum obedientiam, quod sibi id suadenti ac monenti non sint refragati. Ambrosius pro confessione legit, subiectione magis exprimens gratiam uocem ὑποταγήν, quanquam ὁμολογία non solum confessionem significat, uerum etiam consensum, ut accipias futurum, ut multi gratias agant deo, cum uiderint Corinthios tanto consensu obedire Paulo. Atque ita tacite monet, ut omnes conferant pro sua quisque uoluntate & facultate. Desyderantium uos.) ἐπιποθούντων ὑμᾶς. Ambrosius addidit, desyderantium uidere uos, siue, quod aliud habuerit exemplar, siue quod uoluerit explicare sensum, in quem & graecanica scholia interpretantur. Quanquam hoc loco gratiam uerti poterat beneficium, ut intelligas illos esse cupidos uidendi Corinthios, in quibus deus tantam beneficentiam sibi contulisset.

Et modestiam.) καὶ πλὴν ἐπεικείαμ, quod comitatem magis & facilitatem sonat, quam modestiam, quae opponitur arrogantiae. In facie.) κατὰ πρόσωπον, id est iuxta faciem.

EX CAPITE DECIMO.

Ipsa Paulus) αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος. Mire Paulus tribus uocibus ἀντὶς δὲ & ἐγὼ sepauit suam personam a ceteris apostolis, quod antehac egerit negocium aliorum, nunc e suo loquatur affectu. Rogo autem uos.) Cū ante dixerit se obsecrare, non adiecit quod obsecraret. Vnde capitis huius initium utroque referri potest ad superiora, ut sit sensus. Rogo ut meo quoque nomine libenter conferatis hanc pecuniam. Aut ad sequentia, quae admodum modo diximus, atque ita δέομαι repetit quod dictum erat παρακαλῶ, ut sit redeuntis ad id quod coeperat, quasi dixisset. Rogo inquit.

Absens autem confido in uobis.) ἀπέχω ἐσ' ὑμᾶς. Graeca quidem sunt ambigua, uerum magis congruit ut intelligamus, audax sum erga uos, sicut alibi dicit. Epistolae fortes.) praesentia infirma, quanquam scholia graecorum non eodem exponunt modo, Vulgarius putat per Ironiam dictum. Mihi sane non probatur.

Gratias ago deo.) Rursum est χάρις τῷ θεῷ, id est gratia deo.

Qui arbitrantur nos tanquam.) τοὺς λογιζομένους, id est qui cogitant aut estimant, uel qui sic habent nos, ut secundum carnem ambulantes.

Non carnalia.) οὐ σαρκικά diuersum ab illo σάρκινά, quod tamen eadem uoce latina redidit, ut superius admonuimus. Et potentia deo) græcis est δυνατὰ τῷ θεῷ. Ambrosius legit fortia deo, Laurentius mauult, ualida deo. Ceterum illud deo græcis datiuus est instrumenti, polletque perinde ac si dicas, fortia per deum, & opera diuina. Utinam liceret omnibus episcopis, maximeque ijs qui in Pauli locum successerunt, tam uere suoque iure hanc usurpare uocem, quam ipse Paulus usurpauit, Arma militiae nostrae non carnalia, sed fortia deo, non ad demolitionem oppidorum, arcium, sed impiarum cogitationum. Haec sunt arma, haec bella, haec pugnae, haec uictoria, hi triumphi digni successoribus apostolorum.

Consilia destruentes,) λογισμούς, id est cogitationes. Et rursum participium addidit, quod nusquam referatur καταϊσθύντες destruentes, hoc est quibus armis destruimus. Porro cum de armis meminerit, mire subiecit metaphoras munimentorum, quarum alia artificio, alia sublimitate sunt inexpugnabilia. Nos quo magis perspicuus esset sensus, uertimus hoc pacto. Sed potenti a deo ad demolitionem munitionum, quibus cogitationes demolimur, & omnem celsitudinem, quae sustollitur aduersus scientiam.

Extollentem se.) ἐπαυρόμενον, id est insurgentem, siue qui attollitur. Erat huiusmodi machinarum genus, quod repente sublatum in altum inueheret hostem.

Omnem intellectum.) παννύχημα, id est omnem cogitationem.

Quæ

Quæ de oblatione sunt in
 in oblatione, quali fit
 quædam uocem: hoc est q
 officium. Nam enim quo
 pro similes, ut quidam n
 dum dicitur pro eo quod est i
 in quibusdam e cultu facti
 comparantur. Cogitet
 concius uoluntate increpat
 inobsequium Christi.) et v
 in & nos.) Graeci addid
 ad quem admodum illi Cl
 ius colas. Inueniunt.) et
 in hoc dicitur. Nam & pra
 perpendat illudmodi.
 Sermo contemptibilis.)
 Inferere aut copiare.) in
 graecis, quali dicitur referre
 Graece locus est ad uos q
 id est sed ipse in scriptis scrip
 dec. Asp. ita graeci exponu
 mo metiri se & sibi magi
 hanc sentiam licet ut est &
 Et sit illis quod ait apostolu
 gunt. Ad eum modum in
 allegans interpretes. Quanquam
 quod addidit non intelligunt
 uisibiles, sed sine ans dicit
 loco uerbi inuenitur, id quod
 sentias. At ipse non intelligi
 potius cum ijs, qui meliore
 ego quadra cum his que leg
 gunt, sed sine alijs ridicul, mit
 impia metaphora a regali
 locum regalem Francisci, a
 Qua mensura est.) in uis
 et quoque mensura, quatenus
 ad eas exiit ut inuelli
 thorum. Respondit uocem e
 ut ad uos quoque perueniat
 cipes in longissime procegan
 utiq; propagauerit inuicem
 riam. Interpretes huius uide
 Crescentis fidei.) in uis
 Magnifici secundum res
 ipem habentes fore, ut sag
 in abundantiam ad euangeli
 que parata sunt gloriamur.

Quæ secundum faciem sunt uidete.) Græci codices legunt hoc per interrogationem ut sit uideatis, non uidere, quasi fingens id fieri, quod uelit obiurgare. Num ea cernitis, quæ sunt iuxta faciem: hoc est quæ foris uidentur, & ostentationem habent potius quæ efficaciam. Meminit enim quod dixerit se humilem fuisse apud illos, hoc est contempto similem, cum alij quidam magno fastu agerent apostolos, Ambrosius legit secundum faciem, pro eo quod est in conspicuo sunt & aperta. Vulgarius uult esse obiurgantis, quod ex opibus, & cultu fastuue æstimarent hominem, ac non potius ex animi bonis cui magis assentior. Cogitet iterum apud se.) ἀφ' εαυτοῦ, id est ex seipso, nimirum non expectans nostram increpationem.

In obsequium Christi.) εἰς ὑπακοήν, id est in obedientiam, ut semper ante hac uertit.

Ita & nos.) Græcus addidit Christi, ὅτι καθὼς αὐτὸς χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ. id est quod quemadmodum illi Christi, sic & nos Christi, Porro Christi genitiuus est, nō reclusus casus. Inquiunt.) φησὶ, id est inquit, ut subaudias aliquis, aut certum hominem qui hoc dixerit. Nam & præcessit & mox sequitur τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, id est hoc perpendat istiusmodi.

Sermo contemptibilis.) ἔξουθενήμι, id est contemptus potius.

Inferere aut cōparare.) ἐκρίνας ἢ συγκρίνας. Interpres nō potuit reddere uocū affinitatē græcarū, quasi dicas, inferre & conferre, aut inferere & conferere. Sed ipsi in nobis) Græce secus est, ἀλλ' αὐτοὶ ἐπ' εαυτοῖς εαυτοὺς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες εαυτοὺς εαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν id est, sed ipsi in seipsis, seipso metientes, & comparantes seipso sibiipsis, non intelligunt &c. Atq; ita græca exponunt scholia, ut intelligamus arrogantes illos, ex suo ipsius animo metiri sese, & sibi magnos esse, & alios ab alijs laudari mutua quadam talione. Atq; hunc sensum secutus est & diuus Augustinus in opere de doctrina christiana cum ait. Et fit illis quod ait apostolus. Comparantes enim semetipso sibi metipsis non intelligunt. Ad eum modum interpretatur Vulgarius Paulinarum epistolarum non in- Vulgarius, diligens interpret. Quanquā Ambrosius diuersum exemplar secutus uidetur. Porro quod addidit non intelligunt, græci interpretes, putant imperfectum esse sermonem, ut subaudias, quæ sint alijs deridiculi. At mihi uidetur hoc loco participium esse positum loco uerbi infinitiui, id quod apud Græcos non raro fieri solet. Ac tum quidem hic erit sensus, At ipsi non intelligunt, quod seipso inter sese metiuntur & conferunt, & non potius cum ijs, qui meliores sunt illis, neq; iuxta regulam Christi. Atq; hic sensus magis quadrat cum his quæ sequuntur. Nam quod Vulgarius uult subaudiri, Non intelligunt, quæ sint alijs ridiculi, mihi uidetur coactius. Cæterū regulam hic uocat, mensuram lumpa methaphora a regulis fabricorum, ne quis tale quippiam somniet, quale est cum dicimus regulam Francisci, aut Benedicti.

Qua mensus est.) ὅν ἐμέρισται, id est qua partitus est nobis deus mensura quasi dicas, ea quoq; mensura, quatenus ad uos usq; gloriemur. Nec est simpliciter ad uos, sed etiā ad uos ἀχρι καὶ ὑμῶν, ut intelligamus non esse mediocre pertingere ad modum Corinthiorum. Respondit autem ei quod mox sequitur ἀχρι γὰρ ἐν ἡμῶν ἐφθάσαμεν. i. nam usq; ad uos quoq; peruenimus. Quemadmodum autem gloriari solent insanissimi principes, si longissime prorogarint imperium, ita Paulus Christi ductor gloriatur, quod eo usq; propagauerit ditionem principis sui, sperans fore, ut longius etiam proferat imperium. Interpres legisse uidetur ἐμέρισται pro ἐμέρισται.

Crescentis fidei.) ὀυξανομένης πίσεως. i. augescente fide uestra.

Magnificari secundum regulam.) Rectius hæc infinita uertisset in alium modum; Spem habentes fore, ut augescente fide uestra in uobis amplier, iuxta regulam nostrā in abundantiam ad euangelizandum ea quæ ultra uos sunt. Nō ut in aliena regula in his quæ parata sunt gloriemur, Significat se sperare futurum, ut in dies crescente fide Corin- thiorum

thiorum, crescat & ipse ac maior maiorq; fiat, adeo ut iam prædicatio sua longius porrigatur, etiam ad eos qui ultra Corinthios sunt, idq; iuxta suam regulam, nõ alienam, hoc est suo Marte, ne uideatur gloriari de ijs, quæ iam parata sunt, & ab alijs laborata, quem admodum faciebant pseudapostoli.

fabri corrigi,

Etiam in illa quæ ultra uos sunt euangelizare.) ἵς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. Faber hoc loco legit ἵς τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνα ὑμῶν, id est in illa quæ supra illa uestra. Sed fallitur, meo quidem iudicio, Nam ὑπερέκεινα aduerbium est, cui additur articulus ut fiat epitheton, id est ulteriora uobis, id est quæ ultra uos, hoc est longius & in alios etiam populos. Et in hanc sententiam interpretantur non solum Vulgarius cæteriç græci, uerum etiam diuus Ambrosius. Proinde non nihil demiror Stapulensem mutata etiam scriptura a tot autoribus uoluisse dissentire, præsertim cum hic nihil sit quod offendat, aut alio suadeat confugere. Verum quandoq; bonus dormitat Homerus. Neq; uero nos grauatim alijs ignoscimus, eandem uicissim ab alijs ueniam flagitantes.

EX CAPITE VNDECIMO.

VTinam sustineretis modicum.) ὀφειλοῦ ἀνεῖχεσθαι μὲν μικρὸν τῆ ὑπεροσύνῃ, id est utinam sufferatis me paulisper in insipientia, & est sustinissetis magis q̄ sustineretis. Cæterū quid Laurentio Vallæ uenerit in mentē, ut pro sustineretis, mutandum putarit susciperetis, ut ingenue dicam profus non intelligo. Nisi forte somniauit ἀναδέχεσθαι pro ἀνεῖχεσθαι, nam ἀνεῖχεσθαι magis ad uerbum reddi ne possit quidem, q̄ si dicas sustinere. Illud recte admonet in modicum quid, quid abesse in sermone græco, & modicū interpres suo more posuit pro paulisper.

Supportate me) ἀνεῖχεσθε, græca uox anceps est. At magis quadrat, ut sit indicatiui modi sustinetis. Corrigit enim quod dixerat, utinam sustinissetis, imo inquit, sustinetis & quod opto factum, facitis. In hunc sensum exponunt græcanica scholia.

Ac mulor enim uos.) ζήλω γὰρ ὑμῶν. Ambrosius usus est græca uoce, opinor non inueniens quo uim uerbi explicaret. Nam hic zelum appellat ingentem, & ut ita dixerim immodicum quendam amorem, uelut ambiat, ut apud illos primus esset, nec ferat alios apostolos, in partem amoris admitti. Nam agit hic de quibusdam apostolis, qui pluris haberi uolebant apud Corinthios, q̄ Paulus esset. Addit autem zelo dei, ne quis arbitraretur illum sua gloria suoue compendio commoueri, nos uertimus, zelotypi sumus erga uos. Quid autem uereamur sic intelligere de Paulo, cū ad eundem modum interpretetur Origenes, theologorum sine controuersia princeps, de deo, quod zelotes dictus sit.

Despondi enim.) ἤρμοσάμην, id est adaptaui siue adiūxi. Ambrosius legit paraui. Hicronymus in Amos legit statui, sed lapsus opinor memoria.

Astutia sua.) Græcus addit in, in astutia sua, idq; iuxta proprietatem sermonis hebraici, pro eo quod est per astutiam suam.

Corrumpuntur sensus.) φθασεῖ accommodato usus est uerbo, cum de uirgine meminisset. Et sensus græcis non est αἰσθήσις, ut de uisu, auditu, aut alijs similibus queat accipi, sed νοήματα, quod proprie ad mentem animumq; pertinet. Accommodat enim allegoriam. Euxæ decepti sunt oculi, Corinthiis timendum erat menti. Cæterum illud uerbum excidant, nec est apud Græcos, nec apud Ambrosium. Proinde uidetur adiectū ab interprete, quod alioqui durius uideretur dicere corrūpantur a simplicitate. Neq; enim simplicitas corrumpit animum, sed animus corruptus degenerat a simplicitate. Perinde ut Vergilius dixit, quantū mutatus ab illo, non quod ille mutasset, sed quod illi dissimilis esset factus. Et apposite uirgini tribuit simplicitatem memor allegoriæ suæ. Deniq; non est simpliciter ne, sed μήπωσ, id est ne quo pacto, nos uertimus, ne quæ. Vehementius enim est addita coniunctione expletia. Quin & illud annotandum, ut oburgaturus

Corinthios arte subleuat
est in Christo Iesu.) τῆς ἵς ἢ
apostolo illi obtemperamus
in Christo.) ἵς ἵς ἵς ἵς
ego quidem uiderim.)
quod Paulus admo
stratam Iesum acceriam
uoluptatibus, & qu
uobis oblitum, cum uer
te patere mini.) Cur nõ &
quid doceret, quod nos tu
re docerimus, cur illos ol
bit me minus fecisse.) μὴ
Corinthios apostolis. Et in h
non fuisse ab ijs qui ualde
immites habebantur, ut i
sio & li.) ἵς ἵς ἵς Hic inter
Aduersarij em superiori
id non scientia.) Cur nor
uone. I. auretus merito r
de impedite fuisse lingua
re impedito sermone, atq;
re priuatum, tum indoctur
eis clamis Pauli græci serm
us.) Cliche uernaculis, non
hac quod hyperbarorum a
stinguat orationem. R. R. R.
re Paulus hoc ex animo d
meis argumentationum t
nospre de doctrina chri
bit. Idem alicubi, monet,
dicitis, fac me esse in
uobis autem manifestu
uobis, quæ quide
sensus autem hic est. Non
uobis timoræ uobis imp
reuales sumus erga uos,
uobis maus conduplicatio
re quod peccatum feci.)
re uoi. Græci non disting
uobis utinebat addere qui
re ecclesiæ expoliari.) Ioh
uobis uestrum.) ἵς ἵς
re uestrum sine uestro sump
regeu.) ἵς ἵς ἵς ἵς. i. destrui
uobis conuentionis, sed
re re regens id uoluerim fa
uobis sine coere.) ἵς ἵς ἵς. i. r
uobis sui.) ἵς ἵς ἵς ἵς quod

iurgaturus Corinthios arte subleuat illos, omni cuiusdam deriuans in corruptorem.

Quæ est in Christo Iesu.) τῆς εἰς τὸν χριστόν, i. quæ est erga Christum siue in Christum, quia simpliciter illi obtemperamus.

Alium Christum.) ἄλλομ ἰησοῦν, i. alium siue alterum Iesum. Ita consentiunt græci codices, quos ego quidem uiderim. Atq; ita legit & interpretatur Vulgarius. Illud obiter annotandum, quod Paulus admonet Corinthios, id nobis quoq; magnopere cauendū, ne nobis alterum Iesum accersamus, ac fingamus potius, onustum opibus, onustum imperio, ditione, uoluptatibus, & quicquid hic mūdus habet p̄stigiārū, ad hæc cerimonijs plusq; iudaicis obfitum, cum uerus ille ab omnibus hisce rebus fuerit purissimus.

Recte pateremini.) Cur nō & hic sustinuissetis ἠνείχεσθε, uidelicet illos pseudapostolos, si quid docerent, quod nos non docuimus. Nunc cū nihil adferant de Christo quod nos non docuerimus, cur illos ostentantes sese tolerastis?

Nihil me minus fecisse.) μηδὲ μὲν ὑπερῆκεν αὐτῶν ὑπὲρ λίαν ἀποσόλωρ, i. nihilo inferiorē fuisse excellentibus apostolis. Et in hunc sensum legit Ambrosius. Aestimo em̄ me in nullo inferiorē fuisse, ab ijs qui ualde sunt apostoli. Sentit enim de Petro Iacobo, & Ioanne, qui summates habebantur, ut indicant græcanica scholia.

Nam & si.) εἰ δὲ κῆ. Hic interpres frequenter pro δὲ uertit. Nam Porro quis imperitus. Aduersatur em̄ superiori parti, qua iactat se nihilo inferiorē summis apostolis.

Sed non scientia.) Cur non potius & latinus & simplicius, nō autem scientia, siue cognitione. Laurētius merito ridet nōnullos, qui ex hoc loco Paulū colligunt balbū quæpiā & impedita fuisse linguæ, quasi nihil intersit inter ipeditū & imperitū, homines inqt uere impedito sermone, atq; adeo scientia, cum græce sit ἰδιώτης, i. idiota, quæ uox illis tum priuatum, tum indoctum significat Hieronymus hac in re uarius est, compluribus locis clamās Paulū græci sermonis ignarū fuisse, quod aliquoties suis quibusdā utatur uocibus, Ciliciz uernaculis, nonnunq; coniunctioni μὲν, non reddat eam quæ respōdet δὲ. Ad hæc quod hyperbatorum anfractibus molestus sit alicubi, quod interdum anapodoton relinquat orationem. Rursus alias in diuersum declamat procul submouens eos, q̄ putent Paulum hoc ex animo dixisse, cum omneis sermonis pprietates pulchre tenuerit, omneis argumentationum strophas ad unguem calluerit. Quin & diuus Augustinus in opere de doctrina christiana, plaraq; rhetorum schemata, ex Paulinis adducit epistolis. Idem alicubi, monet, & si, hoc loco non esse fatentis sed cōcedentis ac donantis, ueluti si dicas, fac me esse imperitum sermone. Certe nō sum imperitus scientia.

In omnibus autem manifestus sum uobis.) Græca secus habent ἄλλερ παντὶ φανερωθέντες ἐν παντί εἰς ὑμᾶς, quæ quidē ad uerbū ita sonant. Sed in omni manifestati in oibus in uos. Sensus autem hic est. Non sicut pseudapostoli sumus, qui fucati & personati simulatione sanctimoniz uobis imponunt, sed in omni re, & inter omnes declarati sumus, & apparet quales simus erga uos, & illud παντὶ referri potest ad rem, & ἐν παντί, ad personam. Nisi mauis conduplicationem facere ad uehementiam.

Aut nunquid peccatum feci.) Græca sic habent ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, an peccatum fecisti ue, an peccauī. Græci non distinguunt inter an & aut. Apud latinos plurimum interest, & quorsum attinebat addere quid, cum id græcus sermo non habeat.

Alias ecclesias expoliavi.) ἐσάλησα, id est depredatus sum.

In ministerium uestrum.) εἰς τὸν ὑμῶν διακονίαν, in hoc ut uobis ministrarem, hoc est uobis inferuiui sine uestro sumptu, stipendio interim ab alijs accepto.

Et egerem) κῆ ὑπερῆδεις, i. destitutus, uel cum deesset. Neq; uero simplex, ut opinor, est emphasis coniunctionis καὶ, sed epitalin habet hoc loco, ut sit sensus, adeo non grauaui uos, ut nec egens id uouerim facere.

In omnibus sine onere.) ἀβαρῆ, i. minime grauem dictione composita.

Onerosus fui) κατ' ἐνάρεκνῶσα quod uerbum dicitū est ab ocio & torpore. Nam hi premūt & imminent

& imminent alijs, unde petunt assidue, dictione composita e tribus græcis *ναρκειν*, quod est torpere, unde & *ναρκη* torpedo piscis, & *εμ* præpositione, & altera *ιτε κη* quæ frequenter in malam significat partem, uelut in *κατασπρηνιαω* & *καταφρονω*, præsertim cū hic quoq; paterno iungatur casui *κατεναρκησα ουδενος*.

Et ueritas Christi in me.) Hoc ueluti iusiurandum adiecit.

Non infringetur.) *ου φραγησεται*. Id scholia græca exponunt non interrumpetur, neq; deficient, hoc ait significans se nec in posterum aliquid ab illis accepturum, ut nō præcludatur sibi hæc occasio gloriandi, quod gratis docuerit euangeliū. Interrumpitur enim quod non est perpetuum. At ille iurat eam gloriā sibi fore perpetuā, ne cui grauis esset, Verbum dictū est ab intersepiēdo, nam sepe obiecta excludimur. Nec enim est in me auferendi casu, sed accusandi *εις εμε*, quasi dicas aduersum me.

Quia non diligo uos.) Apertius erat, an quod non diligam uos, mutato uerbi modo. Nam græci negligunt differentiam huiusmodi.

Quod aut facio & faciam.) Non sensisse uidetur interpret elegantiam huius coniunctionis *καί*, quam hoc loco & similibus habet apud græcos, *δ δε ποιω ηη ποιήσω*, id est quod facio, hoc etiam sum facturus in posterum, siue quod facio, idem & in posterum sum facturus. Deinde licet græcis unica sit coniunctio *δε*, quæ pluribus latinis respondeat, aut, sed, uero, porro, cæterum, rursus, contra, & his similibus, non nihil tamen apud nos interest, quam quo loco colles. Hic magis cōgruebat, sed *αυτ*. An quod nō diligā uos deus nouit. Sed quod facio. &c.

Vt in quo gloriatur.) *ινα εμ εμ καυχωνται*. Ambrosius propius accessit ad græca, ut in eo q̄ gloriatur reperiantur, ut & nos, hoc est si & illi gloriatur se gratis euangelizare, nec in hoc erunt nobis p̄stantiores cū ipse gratis doceā & egens.

Eiusmodi pseudo apostoli.) Pseudapostoli dicendum composita dictione, quemadmodū est apud Græcos, nec potest in duas diuidi, latine sonat falso titulo apostolos.

Si ministri eius.) *ει ηη οι διακονοι*. i. si & ministri, & ita legit Ambrosius, & transfiguratur se græce est transfiguratur & transfigurantur *μεταχηματιζομενοι μεταχηματιζεται*.

Alioqui uelut insipientem.) *ει δε μη γε*. i. sin aliter, id est si minus persuadco me nō esse insipientem, tolerate me gloriāntem tanq̄ insipientem.

Modicum quid.) *μικροντι*, id est paululum siue paulisper, aut aliquantisper.

Secundum deum.) *κατα κυριον*, id est secundum, dominum, quemadmodum & in superiori epistola scripsit, ego non dominus, & dominus non ego. Humanū quiddam & stultum significat, quod negat esse secundum dominum.

In hac substantia gloriae.) *ευ ταυτη τη υποσασει της καυχισως*, id est substantia siue materia gloriationis, & sic legit diuus Ambrosius.

Si quis accipit.) *ει τις λαμβανει* quod præcessit *κατεδια* uidetur ad cibū pertinere, quē illi fumbant apud discipulos, hoc ad munera. Vulgarius putat idem bis dictum, deo rat & accipit, ut intelligamus infatigabilem auferendi auferentem in pseudapostolis, cum summa coniunctam arrogantia. Secundum ignobilitatem dico.) *κατα ατιμιαν*. Magis quadrabat iuxta contumeliā. Exponit enim illa atrociam, si quis uos deuorat, si quis in faciē cedit, &c. Nō inquit quod ista uos patiamini a pseudapostolis, sed quod ad contumeliā rationē attinet, nō leuiora patiamini ab istis, q̄ si ista pateremini.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.) In hac parte nō reperio in græcis codicibus quos ego sane uiderim. In quo quis audet.) *ευ εδ αντισ*, id est in quocūq; uero aliquis audet. In insipientia dico.) Hoc per parenthesin interiecit, memor eius quod ante dixerat. Non loquor secundum dominum sed uelut in insipientia.

Ministri Christi sunt.) Post hanc partem græcis non repetitur, & ego. Imo id additū subuertit totam sententiam. Sic enim legendum. Ministri Christi sunt plus ego, dein de illud *παραφρονωμ λαλω*, id est desipiens dico, per parenthesim interiectum est. Contentit

sentit cum græcorum exemplaribus Ambrosius, ad hunc legens modū. Ministri Christi sunt, uelut insipies dico magis ego. Nam in cæteris quidem æquabat sese cæteris apostolis, at in eo, quod apostolorum est proprium, semet illis anteponebat, nō solū æquat, uerum quoniam id arrogantius dictum uideri poterat, præmunis stulticiæ prætextu, quæ admodum & initio fecit. Quod si maxime sic legeretur, ministri Christi sunt & ego, ut minus sapiens dico plus ego. Nihil erat necesse sensum eum inducere, quem ex Aquinatis sententiâ induxit Nicolaus cognomento de Lyra, qui ab hoc loco, ut minus sapiens dico, plus ego, nouum facit orationis caput, & ad hunc edisserit modū. Si uideor inquit uobis insipies me pseudopostolis adæquādo, adhuc uidebor uobis minus sapiens me eis præferēdo. Poterat enim illud, plus ego pro correctionē subiecti, præmissa mitigatione insolentiæ. Nepe hoc modo. Ministri Christi sunt, sū & ego. Quid autē dixi & ego? Imo ut stultorum di scriptores lenserint, quos constat, ueterū ignaros literarū, tum uultuario studio hinc atq; hinc, confarcinatis glossematis, sacras tulisse literas, cum antiquis potius nobis res est. Cæterū de orationis ornamentis & schematibus quibus totus hic sermo picturatus est, qui plenius uelit cognoscere, legat quarti de doctrina christiana libri caput quartum.

In laboribus plurimis.) περισοτέρως. i. in laboribus abundantius fortassis Inter pres uertit pluribus, id quod erat tolerabile. Quāquæ apud græcos alius est ordo ἐν κόποις περισοτέρως ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἢ φυλακῶν περισοτέρως. i. in laboribus abundantius in plagis supra modum, in carceribus abundantius. Nam quod interpret bifariam reddidit, græcis unicū est aduerbium περισοτέρως. Etiā si comparatiuum positum est uice superlatiui.

Supra modū.) ὑπερβαλλόντως. i. eximie, & ut ita dicā excessiue, & supra quæ credi possit, ut nihil agant qui interpretantur supra modū humanæ uirtutis.

Quadragenas.) τεσσαράκοντα. i. quadraginta, quæ recte uertit significās illū quinquies uapulasse, & unoquoque tēpore quadraginta plagis cesum fuisse. Si modo id uerū est. Sic enim sentit diuus Ambrosius addens id præceptū in libro Deuteronomij, ut plagis trigintanouem emendaretur, qui cōmeruissent. Valla mauult quinquies undequadragesima Accepi. Subaudiendum autem haud dubie plagas.

Ter naufragium feci.) τρις εἰς ἀνάγκησα, latine quidem uertit, naufragium feci, pro naufragium passus sum. Quemadmodum Terentius dixit, is nauem fregit apud Andrū, de eo cui nauis esset fracta tempestate.

In falsis fratribus.) Græcis unica dictio est ψευδοῦ ἑλφοις, hoc est falso christianis, qui se fingerēt esse discipulos Christi, cū nō essent. Nā ut sæpius iā admonui fratres absolute dicebantur omnes christiani. Quod quidē cognominis nunc a paucis occupatū est, uelut ad illos solos reciderit christianismus.

Nocte & die.) νυκθήμερον ἐν τῷ βυθῷ περὶ ὄκηκα. i. noctem & diem in profundo egi, nec additur maris. In labore & erumna.) κόπω ἐμὸν μόχθῳ, propemodum bis idem dixit. Nā μόχθῳ quoque labor est, sed qui difficultatem habeat adiūctam, Vnde Ambrosius molestiam legit pro erumna.

Vigilijs multis,) pro multis græce est πολλάκις. i. sæpe, itidem est in ieiunijs sæpe πολλάκις ποιεῖ πολλάκις. Præter illa quæ extrinsecus sunt.) χωρὶς τῶν παρεκτός, hoc est præter ea quæ foris & extrinsecus accidunt. Ad eū quidem modū plarique edisserunt. Cæterum Vulgarius παρεκτός accipit pro præter, ut quasi dicas præter ea quæ prætermitto, ut sit sensus Pauli, nec in hoc suorū malorū catalogo, recensuisse omnia. Verū utra sententiā magis approbanda, prudenti lectori perpendendum relinquo.

Instantia mea cotidiana) Hoc separatū est a superioribus ἐπισημασίαις μου ἢ καθ' ἡμέραν, quæ potest utroque referri ad sollicitudinē cotidianā. Græcanica scholia interpretant ἐπίσημα, nō curam ac diligentiam, sed conspirationē in Paulū, ut intelligas præter eas persecutiones quæ foris erāt, hoc est ab ethnicis, cotidie ferēdas insidias suorū clāculū insidiatiū Paulo.

Et pater

Et pater domini nostri Iesu Christi.) Nostri redundat iuxta Græcos, & est absolutius uocari dominum, qui dominus sit omnium.

Damasci præpos.) Genitiuus Damasci hic est aduerbialis, nam præpositus ad sequentia refertur ἐθνάρχης ἀρετα. i. gentis præfectus. Aretæ regis, Aretas rex, is erat locer Herodis. Eum igitur significat quem Aretas rex Damasco præfecerat. Et me comprehendere πιάσαι με θέλω. i. comprehendere me uolens.

Et sic effugi manus eius.) Eius non est apud Græcos, sed tñ est κὴ ἐξέφυγον. i. & effugi.

EX CAPITE DVODECIMO.

SI gloriari oportet.) Græce sic habet καυχᾶσαι δεῖ, οὐ συμφέρει μοι. Quanc̄ Laurentius in plarisc̄ codicibus δὲ legit, non δεῖ, ut sit sensus gloriari certe non expedit mihi, Quod si cui placet δὲ, id est oportet, ita legendum est, ut gloriari oportet legatur per interrogationem. Deinde ipse sibi respondeat, non expedit. In hunc sensum legit Ambrosius. Verum superiorem lectionem sequitur Vulgarius. Ac mihi sane multo magis probatur, quod appareat hūc locum ex superiore mutatū, ubi dixerat, Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Minus enim illic periculi. Cæterum ubi uentum est ad reuelationes, contrahit sese, negās esse gloriandum, etiā si uera sint quæ diciturus est, quod hæc magis obnoxia sint suspicioni iactantiæ quæ illa. Iam quemadmodum erratum est a librarijs in δὲ & δὲ, siue δ. Nam ita lego apud Vulgariū ob affinitatem & elementorum & uocum, ita consentaneum est erratum fuisse in μὲν, & μοι. Neq; enim græci legunt, non expedit quidem, sed nō expedit mihi οὐ συμφέρει μοι. Idq; accommodatius est ad Pauli sententiam, ut sit sensus, Vobis expedit, ut cognoscatis, qualem habeatis apostolum, longe alium, quæ sunt isti superciliosi. Verum mihi non expedit, ut cui tutum non sit, siue propter discrimē inanis gloriæ, siue propter suspicionē hominum, quibus uidebor hæc iactantiæ gratia cōminisci, quemadmodum plaric̄ solent. Et mihi legit Ambrosius non quidem, nec addit, si gloriari oportet, sed non expedit mihi. Iam quod sequitur, multo coheret aptius cum superioribus. Veniam enim ad uisones, ueluti causam reddens, cur dixisset non expedit sibi sup hisce rebus gloriari. Neq; enim apud Græcos est hoc loco autem δὲ, sed γὰρ enim, mire consentientibus exemplaribus. Noui hominem.) Annotandum hoc loco non apponi græcum articulum, ne certum aliquem hominē designare uideretur, sed in genere dixit hominē οἷον ἀνθρώπου.

Siue in corpore.) Post hanc particulam additur οὐκ οἶδα, id est non noui, quæ post alteram, itē repetitur, siue in corpore nō noui, siue extra corpus nō noui. Et p̄ siue latinus uertisset an. Arcana uerba.) ἀρρητα ῥήματα. i. nō dicenda siue ineffabilia uerba.

Super huiusmodi gloriabor.) ὑπὲρ τῶ τοιούτου, & uidetur magis pertinere ad hominē quæ ad rem. Narrat enim Paulus hanc rem, ueluti de alio quopiam, quem tamen nouerit. Ergo de me inquit non gloriabor, Verum de huiusmodi hominē quem noui gloriabor, ueluti dissimulans se esse illum de quo loquitur.

Pro me autem nihil) ὑπὲρ ἐμαυτοῦ οὐ καυχῶμαι. i. de meipso aut nō gloriabor.

Ne quis me existimet.) μή τις ἐμὲ λογίσσεται ὑπὲρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. i. ne quis existimet in me, supra id quod uidet me, aut audit aliquid ex me. Illud autē in me, perinde est, ac si dicas. Cogitet de me aut tribuat mihi.

Et ne magnitudo.) Græce sic habet, καὶ τῆ ὑπερβολῆς ἢ ἀποκαλύψωμαι, ἵνα μὴ ὑπαίρωμαι ὁδὸν μὴ σκόλοψ τῆ σαρκὶ ἀγγελοῦ σατᾶν. i. ne excellentia reuelationum extollat, datus est mihi stimulus carni, siue in carne angelus satan, Atq; ita ferme legit Ambrosius. Cæterū non est hic κέντρον, ut in actibus, sed σκόλοψ, quod palū præcutū sonat.

Qui me cola) ἵνα με. i. ut me. Et sic legit Ambrosius, quæ qui pro ut poni solet interdū.

Qui me colaphizet.) Post hæc uerba rursum inuenio repetitum ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, id est ut ne extollar. Atq; ita legit Ambrosius. Quanquam plus sonat græca uox, quæ extolliat. Imo supra modum efferat, quasi dicas superefferat.

Proptet

Propter quod.) ὑπὲρ τοῦτου, id est de hoc, uel pro hoc, & refertur ad superiora, non ad sequentia. Nam uirtus.) Græce est uirtus mea ἢ δύναμις μου, Nec est uirtus ἀρετὴ, ut opponatur uicio, sed δύναμις ut opponatur infirmitati. Sentit em̄ uirtutem ac potentiam diuinam longe diuersa ratione declarari, q̄ potentiā mundi. Siquidem illa uiribus & uī innotescit, hæc contra, tolerando. Porro festiuiter retulit inter se duo pugnantia δύναμις & ἀδυναμία. Libenter.) ἡδιστα, id est libentissime. Et non simpliciter est gloriabor, sed μάλλον καυχῶσθαι, id est magis siue potius gloriabor. Neq; pugnat hic comparatiuum cū superlatiuo, cum potius non pertineat ad modum gloriandi, sed argumentum & materiā gloriandi. Vtrūq; aut̄ coniunxit Ambrosius, sed ego potius hoc loco malim q̄ magis.

Propter quod placebo.) ἰδίῳ ἐυσδοκῶ, i. propter quod placeo, siue placitū est mihi, nec ad diē in meis infirmitatibus, meis. Factus sum insipies.) γέγονα ἄφρων καυχώμενος, id est factus insipiens glorians siue gloriando. Nihil minus feci.) Id quo pacto uertendū fuerit superius ostendimus, nihilo inferior fui. Ambrosius legit, nihil em̄ minus feci.

Supra modum apostoli.) ἢ ὑπὲρ λιαρῶν ἀποστόλων, id est excellentissimorum apostolorū Cōduplicauit em̄ aduerbium epitalæos, quo uehementior esset oratio. Quandoquidē hoc loco ὑπὲρ aduerbium est, non præpositio, declarās excellentiam, idq; non citra stomachum dixit, non quod tales essent, sed quod tales haberi uellent.

Tamet si nihil sum.) εἰ ἐνδεδυμένοι. Hæc particula referēda ē ad superiora, ut mitiget qd̄ dictum uideri poterat arrogantius. Nihilo inferior sumis apostolos. Nam proximus sermo habet μὴ quæ prohibet sic legi, ut legit Ambrosius, qui addidit tamen loco quidē.

Signa apostolatus.) Græce est apostoli, ἀποστόλου non ἀποστολῆς.

Facta sunt super uos.) ἐν ὑμῖν, id est, in uobis, ut legit Ambrosius uel potius inter uos, hoc est uobis uidentibus. Interpres legisse uidetur ἐφ' ὑμῖν.

Minus habuistis præ cæteris ecclesijs.) ὁ ἡττηθῆκε, i. in quo inferiores fuistis, cæteris ecclesijs. Et uirtutibus.) δυναμέσιν, ut intelligas potentiam miraculorum.

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

ECce tertio hoc.) Hoc nō est apud græcos, id̄ οὐ τρίτον ἐτόίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, id est, ecce tertio paratus sum uenire ad uos. Interpres & Ambrosius legisse uidentur τρίτον τοῦτο, id est hac tertia uice ut paulo post.

Super impendar ego ipse.) Ego ipse non est apud græcos, nec est super impendar, sed expendar, ἐκδ' ἀπανθῶσθαι. Etiam si ad hunc modum legit Ambrosius. Vnde cōiici potest, exemplaria uariasse.

Sed esto ego uos grauauī.) Græce est, sed esto, ego uos non grauauī.

Nūquid per aliquē eorum.) Græce est μήτινα ὡς ἀπέσπλακτος ὑμᾶς δ' αὐτῷ ἐκπλεονέκῃ τῆσ' αὐτῶν, id est, num aliquem eorum quos mihi ad uos per hunc uos circūueni, siue fraudauī uos? Sed hoc loco parum respondet ordo grāmaticus, cum em̄ diceret μήτινα, uideatur aliud quippiam adiecturus fuisse, quod obliuione mutarit.

Nunquid Titus uos circūuenit.) ἐκπλεονέκτησε, quod Paulus aliquoties usurpat transituæ, pro eo quod est per auaritatē extorquere, siue occupare plus q̄ oportet. Nec male hoc loco legit Ambrosius. Nunquid auarus in uos fuit Titus? Nos uertimus. Nunquid a uobis extorsit? Olīm putatis.) Non est olīm, sed πάλιν, i. rursus siue iterum. Interpres fortassis legit, aut certe somniauit πάλαι, quod significat olīm Ambrosius legit, iterū hoc est πάλιν quod ante uisus sit sese prædicasse.

Omnia enim.) Omnia autem, & ἀγαπῆτοι, id est dilecti.

Et ego inueniar a uobis.) A superest iuxta Græcos codices.

Sint inter uos.) Hæc uerba quoniam in græcis quæ legerim exemplaribus nō habentur addita coniunctio, quo sermo fieret dilucidior.

Animositates.) θυμοί id est, iræ. Dissensiones. ἐριθείαι, id est cōtentiōes siue certamina.

Et nō egerunt pœnitentiā.) μὴ μετανοήσαντων, i. nō pœnituerūt, siue quos nō pœnituit

uu Prædixi

Prædixi enim & prædico.) Enim redundat. Ecce tertio.) τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, id est hac tertia uice uenio ad uos. Nam τρίτον, id est tertium hic aduerbiū est, non nomen. Nec additur ecce hoc loco, uel apud græcos, uel apud Ambrosium. Verum ex superiori loco huc deportatum fuit, quemadmodum illuc, pronomen hoc, ex hoc loco.

Vt in ore duorum.) Vt redundat, tantum est in ore duorum testium uel triū stabit omne uerbum. Vt præsens uobis.) Græce sic habet, ὡς παρῶν δὲ δεύτερον, καὶ ἀπῶν ἡμῶν γράφω id est ut præsens iterum siue secundo, & absens nunc scribo, ut intelligas eum cum adesset secundo prædixisse, quod nunc absens tertio prædicat scribens Ambrosius ἢ δεύτερον uertit secundo aduentu, ut referatur ad participium παρῶν, & non ad sequentia καὶ ἀπῶν ἡμῶν γράφω, ut intelligamus bis fuisse Corinthi & in hunc sensum exponit Vulgarius.

An experimentū queritis.) Non est, an, sed quandoquidem ἔπει, & rectius uertisset, loquentis in me Christi, id est an Christus in me loquatur. In Ambrosio legitur quomodo. Sed opinor scriptum fuisse, quoniā aut certe quādo, pendet enim a superioribus, nō parcam, quandoquidem queritis experimentum, an & in me Christus inhabitet, quemadmodum & in cæteris apostolis. Iam uero quorsum opus erat, interpreti addere eius, eius qui in me loquitur Christus. Quod primum non est apud græcos, deinde non citra solocissimum accessit orationi Laurentius mauult documentum, aut specimē pro δοκιμή quod hic uertit experimentum.

Qui in uobis non infirmatur.) In uos est, εἰς ὑμᾶς, hoc est erga uos. Et itē paulo post.

In uirtute dei in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est erga uos, & ita legit Ambrosius.

Nisi forte reprobū estis.) εἰ μήτι, id est, nisi in aliquo Ambrosius omittit forte, quod τί soleat, nonnunquam addi festiuitatis causa magis quæ usus.

Quod cognoscitis.) ὅτι γνώσεσθε, id est cognoscetis siue cognoscemini Ambrosius legit spero autem cognituros uos. Oramus autē deum.) ἔυχομαι δὲ πρὸς τὸν θεόν, id est, opto autem apud deum, numero singulari. Ac mox hoc & oramus τοῦτο δὲ καὶ ἐυχόμεθα, id est hoc autem etiam optamus, tantum abest ut doleamus.

Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, uos autem fortes.) Palam est hic quādo mutatum esse in quoniam, quandoquidem Ambrosius legit. Cum nos infirmamur, uos autem fortes estis. Et græca sic habent, ὅτι αὐτὸς ὑμῶν ἀδενῶμεν ὑμῶν δὲ δυνατοὶ ἦτε, cum nos infirmi fuerimus, uos autē fortes fueritis. Neque enim id affirmat esse, sed gaudere se dicat, si ita sit.

Durius agam.) ἀποτόμως χρῆσθαι, id est præcise siue exacte, quod latini uocant ad uerbum, ut superius admonuimus Græcus sermo ad uerbum, ita sonat, ne rigide utar, hoc est, ne seuerē me geram.

De cætero.) λοιπόν, id est, quod superest. Et χαίρετε, quod & ualete significat, hic potius erat uertendum ad eum modum.

Perfecti estote.) καταρτίσθε. Ea uox conuenit quoties rem laceram sarcimus ac recōcinnamus. Notat autem hoc uerbo dissidia Corinthiorum.

Exhortamini.) παρακαλεῖσθε rectius hoc loco consolamini ut passiuē tamen accipias

Id ipsum sapite.) ἢ αὐτὸ φρονεῖτε, id est idem sentite Ambrosius legit idem sapite. Aperitius erat, cōcordes siue unanimes sitis, siquidem hoc sentit.

Pacem habete.) ἐρηνεύετε, id est in pace uiuite Ambrosius recte legit. In pace agite.

ANNOTATIONVM D. ERASMI IN SE

CVNDAM AD CORINTHIOS

FINIS.

A deo